

1. Úvod do problematiky forem na –ra a –se

Tato magisterská diplomová práce je věnována problematice forem na –ra a –se, tedy dvou formám španělského subjunktivu imperfekta. Abychom mohli tyto dvě formy systematicky studovat, je nezbytné důsledně odlišovat výrazovou formu subjunktivu imperfekta (tzv. paradigma) od jejího skutečného modálního resp. modotemporálního významu. Práce tedy neanalyzuje subjunktiv imperfekta jako takový, ale především jeho dva výrazové exponenty a významy, kterých nabývají v závislosti na syntaktických kontextech a typech vět. Hovoříme-li o paradigmatech *hablara* či *hablase* (popř. o formách na –ra a –se), máme na mysli všechny gramatické tvary téhož slovesného lexému, které mají tentýž modální význam. Za obecného představitele sloves jsme pak zvolili sloveso *hablar*.

Existence dvojích forem subjunktivu imperfekta je velice zajímavá především proto, že všechny jazyky mají tendenci směřovat k co největší ekonomičnosti, a tím pádem existence dvou různých typů koncovek pro vyjádření téhož je zbytečná až kontraproduktivní. Bylo by proto logické očekávat, buď že se postupem času jejich význam a funkce od sebe oddělí, nebo že jeden z těchto alomorfů nakonec převáží, zatímco ten druhý z jazyka navždy zmizí. Nicméně ve španělštině tato paradigmata koexistují a fungují velmi často jako synonyma již více než pět staletí a zatím, jak uvidíme na následujících stránkách, nic nenasvědčuje tomu, že by se jedno z nich blížilo v dohledné době k zániku, ani tomu, že by se jejich významy od sebe postupně vzdalovaly. Za zmínku dále stojí i fakt, že tento fenomén je charakteristický pouze pro španělštinu - v žádném jiném románském jazyce se totiž s obdobnou situací, kdy by existovaly dvoje různé koncovky pro vyjádření téhož významu, dnes nesetkáme.

Dalším důvodem, proč jsem si vybrala právě toto téma, je i skutečnost, že v současné době prakticky neexistuje žádná publikace, která by se tomuto tématu věnovala z obecného hlediska. Na druhou stranu dnes existuje relativně velké množství dílčích jazykových studií, které se zabývají výskytem forem na –ra a –se buď v určité oblasti (např. *Uso de formas verbales subjuntivas en –ra y –se en el habla de Montería*, Jiménezová, 2011), nebo v určité knize (např. *Los subjuntivos en –ra y –se en Cinco horas con Mario*, Schmidely, 1989) nebo se této

problematicke věnují z historického hlediska, nevyvozují však žádné širší závěry, a vlastně ani nemohou. Dále existuje i značné množství publikací věnovaných tematice španělského konjunktivu obecně, bohužel však problematiku dvou variant konjunktivu imperfekta často pouze velmi stručně nastíní a více se jí již nevěnují. Obecnější práce na toto téma, která by zároveň brala v potaz i výsledky a závěry dílčích jazykových studií, zatím prostě ještě nebyla napsána.

Toto téma jsem si vybrala dále i proto, že ani moderní gramatiky španělštiny nebo didakticky zaměřené práce této problematice často nevěnují dostatek pozornosti a někdy dokonce uvádějí zcela zavádějící informace, jako na příklad že obě tyto formy konjunktivu imperfekta jsou zcela rovnocenné a že je tedy mezi sebou lze libovolně zaměňovat, aniž by došlo ke změně významu. Jak však uvidíme v následujících kapitolách, toto zobecňující tvrzení neplatí ve všech případech. Navíc většina jazykových učebnic pak nechává na studentovi rozhodnutí, zda si osvojí koncovky na *-ra* nebo na *-se*, a neposkytují žádné informace k frekvenci výskytu obou forem, což může být především pro začínající studenty španělštiny poněkud matoucí.

Tato práce si tudíž klade za cíl co možná nejobjektivněji avšak zároveň nejkompaktněji nastínit panorama španělského konjunktivu imperfekta, od historického vývoje obou jeho forem přes jejich současné použití až po porovnání četnosti výskytu paradigmát *hablara* a *hablase*, a to nejen ve Španělsku ale i v Latinské Americe. Budeme se věnovat případům, kdy lze obě paradigmata zaměnit beze změny významu, ale současně zdůrazníme i ty situace, kdy lze použít jen jedno z nich. Dále se budeme zabývat i tím, jakou roli hrají stylistické, regionální či sociální rozdíly při volbě mezi nimi.

Ráda bych v této práci poskytla odpovědi především na následující soubor otázek: V jakých kontextech se obě tyto formy vyskytují? Kdy je lze nahrazovat a kdy nikoliv? V jakém poměru se obě formy dnes přibližně používají? Jaká jazyková i mimojazyková kritéria mají vliv na to, jestli rodilí mluvčí použijí tvar na *-ra* nebo na *-se*? Ve kterých oblastech se v současné době nejvíce používají tvary zakončené na *-se*? Mají obě formy podle rodilých mluvčích stejnou prestiž? Jaký byl historický vývoj těchto tvarů v průběhu minulých století? Jaké významy vyjadřovaly? Bylo možné v minulosti obě formy mezi sebou libovolně zaměňovat? Jaké jsou nejčastější odchylky rodilých mluvčích od současné gramatické normy v souvislosti s paradigmaty *hablara* a *hablase*?

Jak je patrné již z obsahu, práce je členěna celkem do šesti kapitol. První kapitola popisuje obecný úvod do problematiky forem na –ra a –se a poskytuje informace o tom, jak k ní v současnosti přistupují významní hispanisté a lingvisté. Druhá kapitola je věnována obecné charakteristice španělského slovesného systému s důrazem na subjunktiv a jeho funkce, stejně jako prostředkům, kterými disponuje čeština pro vyjádření těchto významů. Podrobně popisuje situace, ve kterých je nutné použít subjunktiv a zmiňuje i nejčastější odchylky od gramatické normy. Následující kapitola studuje vývoj těchto forem z historického hlediska – jejich vývoj z latiny, význam a funkce, které obě formy kdysi plnily, přičemž je zde zdůrazněno období, kdy obě formy začaly významově postupně splývat, i důvody, proč k tomu došlo. Ve čtvrté kapitole se zabýváme použitím paradigm *hablara* a *hablase* v dnešní španělštině, klasifikujeme v ní typy vět, ve kterých se subjunktiv imperfekta v současné španělštině používá, i zdali je možné ho nahradit jiným časem subjunktivu či dokonce jiným slovesným způsobem (indikativem či kondicionálem), přičemž úvahu bereme jak rozdíly sociální, regionální tak i stylové. Pátá kapitola vychází především z údajů z jazykových korpusů – analyzuje regionální rozdíly v použití forem na –ra a –se ve Španělsku i v zemích Latinské Ameriky, a uvádí, do jaké míry se ta či ona forma používá v mluveném jazyce nebo naopak v odborných textech a jakou roli v použití těchto paradigm hrají mimojazykové skutečnosti. Šestá a závěrečná kapitola systematicky shrnuje poznatky z předešlých kapitol a vyvozuje z nich konkrétní závěry.

1.1 Použité metody

Pokud jde o použité metody, naše závěry zakládáme především na publikacích v současnosti největších jazykových autorit, jako jsou Španělská královská akademie, nebo díla významných španělských lingvistů jako na příklad Emilia Alarose Lloracha, Samuela Gili Gayi, Ignacia Bosque, Manuela Seca či Leonarda Gómeze Torrega. Do určité míry budeme vycházet i z děl českých hispanistů, především pak ze Současné mluvnice španělštiny (Zavadil, Čermák, 2010) nebo Stručné mluvnice španělštiny (Hamplová, 1996). Zároveň využijeme i již zmíněné dílčí jazykové studie různých autorů věnované právě tomuto tématu stejně jako další vybrané gramatiky a příručky pojednávající o španělském subjunktivu obecně,

jak české tak španělské. Naše pozorování budeme dále konfrontovat i s doporučeními několika nejpoužívanějších učebnic španělštiny.

Dále budu analyzovat data z jazykového korpusu současné španělštiny od Španělské královské akademie. Tzv. referenční korpus současné španělštiny neboli *Corpus de Referencia del Español Actual* (dále jen CREA) je v současné době největší jazykový korpus moderní španělštiny, poskytuje tedy relativně přesné údaje. Jedná se o soubor španělsky psaných textů různého původu (umělecká literatura, noviny, časopisy, odborná literatura...), ale i přepsaných ústních projevů rodilých mluvčích jak ze Španělska, tak z Latinské Ameriky. Tento korpus dnes obsahuje více než 160 milionů hesel, přičemž všechna pocházejí z období mezi lety 1975-2004. Umožňuje vyhledávání specifických lingvistických údajů na příklad podle konkrétní země, autora nebo názvu knihy (v případě, že je součástí korpusu), typu textu nebo podle určitého časového období.

Konkrétně budu ve zmíněném korpusu sledovat relativní i absolutní frekvenci výskytu dvacítky v současnosti statisticky nejpoužívanějších španělských sloves ve tvarech na *-ra* a *-se* pro 1. a 3. osobu jednotného čísla ve Španělsku i v Latinské Americe. V dalších tabulkách se budu snažit ověřit platnost tvrzení některých jazykovědců, že frekvence paradigmatu *hablase* je obecně mírně vyšší v záporných větách a v minulých podmínkových souvětích nereálných po spojení *,si'*. Za tímto účelem využiji paralelní jazykový korpus InterCorp, který je na rozdíl od CREA lematizovaný, a umožňuje tak vyhledávání sofistikovanějších dotazů. Výsledky mého šetření budou zobrazeny nejen v tabulkách, ale pro větší přehlednost i v grafech.

1.2 Přehled současného stavu poznání

Na první pohled by se mohlo zdát, že paradigmata *hablara* a *hablase* mají stejný význam a jsou tedy zcela rovnocenné a mezi sebou vždy libovolně zaměnitelné, a některé zjednodušené jazykové příručky a učebnice tak tento neobvyklý gramatický jev skutečně prezentují. V současné době však převážná většina odborníků ve svých studiích patřičně zdůrazňuje skutečnost, že obě formy španělského subjunktivu imperfekta jsou ekvivalentní pouze v případě, že zastávají ve větě právě subjunktivní funkci, a výběr té či oné z nich pak závisí pouze na jazykových zvycích a osobních preferencích mluvčího. Domnívají se tedy, že mezi těmito tvary

neexistuje žádný sémantický rozdíl a že se jedná o dva alomorfy. Nicméně setkáme se samozřejmě i s opačnými stanovisky: někteří jazykovědci jsou totiž přesvědčeni, že se obě tyto formy od sebe významově odlišují i v subjunktivní funkci, a že je rodilí mluvčí nepoužívají vůbec náhodně. Popírají tedy, že by se jednalo o dvě volné varianty téhož morfému. Taková tvrzení jsou však poněkud výjimečná, ale i přesto si zaslouží naši pozornost.

Podle mého názoru jeden z nejužitečnějších popisů vztahu a zastupitelnosti paradigmat *hablara* a *hablase* nalezneme v publikaci Španělské královské akademie nazvané *Esbozo de una nueva gramática de la lengua española* (1973, s. 479-480), v níž se dočteme následující:

*„Přestože formy na –ra a –se mají v moderním jazyce stejný význam, ne vždy je mezi sebou lze zaměňovat. První forma pochází z latinského indikativu plusquamperfekta (amaveram), druhá z latinského konjunktivu plusquamperfekta (amavissem). Obě formy absorbovaly navíc významy vlastní jiným časům jak indikativu, tak subjunktivu. Ztotožnění významů amara a amase je výsledek dlouhého historického procesu, který obě formy postupně sblížoval, aniž by je však ztotožnil docela a umožnil tak jejich vzájemnou záměnu ve všech případech“.*¹

Obdobně se vyjadřují **Borrego – Asencio – Prieto** (1985, s. 13), kteří uvádějí, že obecně jsou obě formy rovnocenné a tudíž zaměnitelné ve všech situacích, přičemž výjimku představuje jen několik zvláštních případů. Jestli se rodilý mluvčí rozhodne pro použití formy na –ra nebo na –se, závisí na mnoha různých faktorech, jako jsou na příklad jeho regionální původ, kulturní úroveň, osobní a stylistické preference nebo snaha vyhnout se kakofonii atd.

Konkrétnější popis fenoménu subjunktivu imperfekta najdeme u **Jesúse F. Álvareze**, kde se nejprve dočteme, že obě tyto formy jsou zaměnitelné ve všech

¹ Aunque por su significado las formas –ra y –se son equivalentes en la lengua moderna, no siempre pueden sustituirse entre sí. La primera procede del pluscuamperfecto de indicativo latino (*amaveram*); la segunda, del pluscuamperfecto de subjuntivo (*amavissem*). Una y otra absorbieron además significados propios de otros tiempos del indicativo o del subjuntivo respectivamente. La identificación de significado entre *amara* y *amase* es el resultado de un largo proceso histórico que los ha ido aproximando progresivamente, sin que haya llegado a ser tan completa que permita permutarlos entre sí en todos los casos.

kontextech. Jediný rozdíl mezi nimi je podle autora jen ten, že forma zakončená na –ra se používá přibližně dvakrát tolik než forma končící na –se. Ve Španělsku jsou pak tvary na –se stále živé i při běžné konverzaci, což neplatí pro Latinskou Ameriku, kde v některých zemích forma na –se už prakticky neexistuje. Nicméně autor dále upřesňuje, že pouze forma končící na –ra může plnit funkci minulého či předminulého času indikativu nebo kondicionálu, což forma na –se nemůže (Álvarez, 1987, s.131-132).

Významný španělský filolog **Emilio Alarcos Llorach** (2000, s. 158) však zastupitelnost těchto forem ve svém hlavním komentáři k této problematice opomíjí, když uvádí, že přestože obě formy měly v latině původně odlišný význam, v moderní španělštině postupem času splynuly, a dnes se tedy jedná o dvě formy s tímtéž významem, přičemž forma na –ra se častěji vyskytuje v mluveném projevu, zatímco forma na –se je pak charakteristická především pro projevy psané. Až o několik stran dále pak autor specifikuje ty kontexty, ve kterých nelze obě formy zaměňovat. Obdobným způsobem pak prezentuje tuto gramatiku i lingvista **Emilio Ridruejo**, který se také domnívá, že ve verbálním systému současné španělštiny obě tyto formy zaujímají naprosto rovnoprávné postavení (Bosque, Demonte, 1999, s. 3216).

Stejně tak **Guillermo Rojo** a **Alexandre Veiga** se shodují na tom, že paradigmata *hablara* a *hablase* jsou příkladem alomorfismu a jsou v současnosti zcela rovnocenné. Dále k jejich frekvenci dodávají, že na obou březích Atlantiku v mluveném jazyce výrazně převažuje forma na –ra, zatímco forma na –se se omezuje především na pečlivé a nespontánní jazykové projevy (s. 2910).

Osobně se domnívám, že aby popis vztahu a zastupitelnosti obou forem odrážel skutečnost, autor by měl vždy dostatečně zdůrazňovat skutečnost, že obě formy nejsou ve všech kontextech zcela rovnocenné a tudíž libovolně zaměnitelné. Je nutné specifikovat, že je mezi sebou volně zaměňovat lze pouze v těch případech, kdy plní subjektivní funkci, jinak je daná definice nepřesná a zavádějící. S tím souvisí i závěry maďarské hispanistky **Berty Tiborové** (1998, s. 5), která na tuto problematiku nahlédla ze syntaktického hlediska a došla k závěru, že:

„existují určité syntaktické kontexty, které vylučují užití tvarů na –se a umožňují použití pouze tvarů na –ra: zatímco ve vedlejších větách se oba

*tvary mohou volně zaměňovat, ve větách řídicích se mohou vyskytovat pouze formy na –ra, alternující s určitými slovesnými tvary indikativu nebo kondicionálu.[...] Jinými slovy forma zakončená na –se se omezuje na věty vedlejší pro svůj původ z latinského konjunktivu, zatímco formy na –ra se mohou objevit v řídicích větách, protože si částečně zachovaly svůj původní indikativní význam“.*²

Toto tvrzení je zcela v souladu s pozorováními **Vidala Lamíquize** (1971), podle něhož nelze říci, že by obě formy byly úplně zaměnitelné, nicméně tvar *hablase* může být ve všech kontextech nahrazen tvarem *hablara*, ale v těch případech, kdy lze použít *hablara*, nelze vždy použít zároveň *hablase*.

Necháme-li však stranou ty případy, kdy forma na –ra plní funkci kondicionálu nebo předminulého (respektive minulého) času indikativu, a nemůže tedy být nahrazena výhradně subjunktivním tvarem na –se, někteří lingvisté se shodují na tom, že se význam a použití těchto forem rozchází i v subjunktivní funkci, což podle nich vysvětluje skutečnost, že tvary *hablara* a *hablase* v jazyce koexistují již několik století.

Na příklad britský filolog **Jack Schmidely** (1989) popírá fakt, že by se jednalo o volné varianty téhož morfému, neboť je přesvědčen, že mezi nimi existuje určitý významový rozdíl a rodilí mluvčí je prý nepoužívají vůbec náhodně. Na základě analýzy použití těchto forem v Delibesově knize *Cinco horas con Mario*, došel Schmidely k zajímavému závěru, že forma na –se se používá pro vyjadřování výrazně hypotetických situací, pro vyjadřování něčeho zcela výjimečného, šokujícího a těžko uvěřitelného, zatímco forma na –ra odpovídá spíše přáním, běžným, objektivním názorům a uvěřitelným hypotézám. Zůstává ovšem otázkou, jestli závěry vyplývající z této studie platí jen pro Delibese a jeho osobitý umělecký styl, nebo jestli je můžeme zobecnit a aplikovat na použití rodilých mluvčích obecně.

² Hay algunos casos de contextos sintácticos restrictivos que excluyen el empleo de las formas en –se permitiendo solamente el de las terminadas en –ra: mientras que en las proposiciones subordinadas las dos formas pueden alternar libremente, en las principales únicamente puede aparecer –ra, alternando esta vez con alguna forma verbal en indicativo o condicional. [...] Con otras palabras, entre las dos formas del imperfecto de subjuntivo la –se se limita a subordinación por su origen subjuntivo, mientras que las formas acabadas en –ra pueden aparecer en proposiciones principales por conservar parcialmente su valor originario de indicativo.

Podobných výzkumů i lingvistů sdílejících Schmidelyův názor bychom našli nepochybně mnohem více, nicméně se jedná rozhodně pouze o menšinová stanoviska. V souvislosti s tímto přístupem k subjunktivu imperfekta bychom rádi upozornili na fakt, že závěry odborníků studujících významové rozdíly mezi těmito formami jsou častokrát naprosto protichůdné. Na příklad **Dwight Bolinger**, stejně jako Criado del Val nebo Bastianutti, se domnívají, že forma na –se vyjadřuje větší míru odtažitosti, hypotézy, nepřesnosti a nepravděpodobnosti, zatímco forma na –ra poskytuje relativně přesnější obraz sdělované skutečnosti. Naopak **Vidal Lamíquiz** společně s Pottierem však tyto vlastnosti připisují právě formě na –se (Schmidely, 1989). Podle Lamíquize tvar na –ra vyjadřuje „subjektivní příklon mluvčího k neuskutečnitelnosti“, forma na –se pak „subjektivní příklon k uskutečnitelnosti“. Následovně vše ilustruje na příkladu *Le ordenó que viniese inmediatamente*, kdy mluvčí pociťuje větší pravděpodobnost, že se tak opravdu stane, zatímco ve větě *Le ordenó que estudiara* podle něho vyjadřujeme menší přesvědčení, že tento příkaz bude splněn (Luquet, 2004, s. 182).

Nicméně naprostá většina odborníků o rozdílech mezi formami na –ra a na –se v subjunktivní funkci vůbec nehovoří, a jsou přesvědčeni, že se jedná o dvě volné varianty téhož morfému. To potvrzují na příklad i studie galicijského lingvisty **Guillerma Roja** (1996, s. 677), podle nichž je užití tvarů na –ra nebo na –se v subjunktivní funkci zcela náhodné a formy *hablara* a *hablase* tak mohou libovolně alternovat.

Tvrzení, že jsou tvary na –ra a –se v této funkci zcela ekvivalentní, dokazuje podle našeho názoru i skutečnost, že rodilí mluvčí často používají oba tvary v téže větě. Nejsou tedy nijak neobvyklé konstrukce jako „*Yo no lo haría sin que me lo pidiera en persona y me pagase todas las deudas.*“

Jak již bylo řečeno, paradigma *hablara* se používá i ve významu předminulého času indikativu, tak jako kdysi v latině. Ovšem rodilí mluvčí používají v této funkci i paradigma *hablase*, což sice všechny gramatiky důrazně odsuzují, nicméně pro nás je to další důkaz toho, že mezi těmito formami subjunktivu imperfekta nepociťují žádný významový rozdíl, jak se někteří lingvisté domnívají.

Za zmínku dále stojí nepochybně i skutečnost, že problematika španělského subjunktivu imperfekta je do určité míry spjatá i se subjunktivem plusquamperfekta, ve kterém se pomocné sloveso *haber* vyskytuje také právě ve tvarech zakončených buď na –ra nebo na –se. V případě subjunktivu předminulého času se však skutečně jedná o dvě zcela rovnocenné formy v pravém slova smyslu, jelikož paradigma *hubiera hablado* si na rozdíl od *hablara* nezachovalo onen původní indikativní význam, což v praxi znamená, že obě tyto varianty, *hubiera hablado* i *hubiese hablado*, jsou skutečně zaměnitelné beze změny významu ve všech možných kontextech (Rojo, 1996, s. 679).

V neposlední řadě je třeba zdůraznit i fakt, že závěry jednotlivých lingvistů co se týče použití a převahy daných paradigmat *hablara* a *hablase* se častokrát výrazně rozcházejí, což dokazuje, že jejich používání v průběhu času značně kolísalo a jejich frekvence byla v průběhu dvacátého století značně proměnlivá. O tom, jak se tvary na –ra a –se používaly v minulých stoletích a jaký význam tehdy plnily, pojednává třetí kapitola.

Rozdíly v použití forem na –ra a –se a jejich vzájemnou zastupitelností se jako první systematicky zabýval již v polovině 19. století významný venezuelský myslitel **Andrés Bello**. Pro Bello je volba mezi tím či oním paradigmatickým zcela libovolná, ovšem pro nás dnes poněkud překvapivě konstatuje, že obecně výrazně převažuje forma zakončená na –se, a to jak v subjunktivu imperfekta tak plusquamperfekta. Na počátku 20. století Kolumbijec **Rufino José Cuervo** toto Bellovo pozorování upravuje a uvádí, že ve Španělsku převažuje forma na –se, jejíž použití v běžné mluvě je v Latinské Americe velice omezené a v psaném jazyce ji užívají jen ti, kdo chtějí napodobit styl španělských knih. Další zajímavý pohled na tuto problematiku představuje přibližně o padesát let později proslulý španělský lingvista **Samuel Gili Gaya**, který tvrdí, že v současné době (tj. přibližně kolem roku 1960) ve Španělsku převažuje v běžné denní konverzaci forma na –se, zatímco forma na –ra je používána vysoce vzdělanými lidmi a především v písemném projevu, aniž by bylo možné načrtnout přesnou hranici mezi těmito dvěma formami. V podobném duchu se nesou i závěry **Španělské královské akademie** v *Esbozo de una nueva gramática* (1973, s. 481), kde se dočteme, že v běžném jazyce výrazně převažuje forma na –se, a naopak že forma na –ra je typická pro literární jazyk a kultivované jazykové projevy. Aktuální jazykovou situaci ve Španělsku

pravděpodobně nejlépe odráží pozorování **Emilia Alarcose Lloracha**, který uvádí, že paradigma *hablara* se více používá v mluvených projevech, zatímco paradigma *hablase* je pak charakteristické pro jazyk psaný, především jako prostředek stylistické variantnosti. V Latinské Americe popisuje současnou situaci na příklad **José G. Moreno de Alba**, který konstatuje, že forma na –ra výrazně převažuje ve všech dialektech a registrech nad formou na –se (Rojo, 1996, s. 681; Pitloun, 2006, s. 343-344).

2. Obecná charakteristika španělského modálního systému s důrazem na subjunktiv

Obecně se uvádí, že modalita vyjadřuje komunikační záměr mluvčího a jeho subjektivní postoj ke skutečnosti, o níž hovoří, ovšem umožňuje také rozlišovat mezi reálnou situací a pouhou hypotézou, a proto zásadním způsobem ovlivňuje konečný význam výpovědi. Zavadil - Čermák modalitu definují jako „*psychicky motivovaný a jazykovými prostředky vyjádřený způsob platnosti výpovědi*“ (2010, s. 249). V praktickém jazyce to znamená, že modální význam je nepostradatelnou složkou každé výpovědi, a může být vyjádřen explicitně různými lexikálními nebo morfologickými prostředky, jako jsou modální slovesa nebo specifické koncovky sloves, a modální částice či příslovce (jako na příklad *tal vez, ojalá, quizás, acaso...*). Modální významy však také často vyjadřujeme i implicitně prostředky suprasegmentálního charakteru, především pak větnou intonací, zabarvením hlasu, tempem řeči apod. Ve výpovědi pak přirozeně lze tyto prostředky mezi sebou libovolně kombinovat.

Obvykle se rozlišují celkem čtyři typy výpovědní modality: skutečnostní, voluntativní, postojová a jistotní (Ševčíková, 2009, s. 12-20): **skutečnostní modalita** modifikuje samotnou propozici a rozlišuje mezi konstatací a hypotetičností, reálností a nereálností. Reálné děje vyjadřujeme indikativem, pro děje nereálné používáme kondicionál či subjunktiv.

Voluntativní (či volitivní) modalita modifikuje danou propozici z hlediska možnosti, nutnosti či úmyslu. Tato modalita bývá primárně vyjadřována modálními slovesy (např. *poder, tener que, querer...*) či modálními výrazy (např. *es necesario, es imprescindible...*), ale i určitými plnovýznamovými slovesy (např. *convenir...*).

Postojová (či záměrová) modalita vyjadřuje komunikační záměr mluvčího a jeho postoj k obsahu výpovědi. Základním rysem výpovědi je komunikační funkce - tradičně se pak rozlišuje komunikační funkce rozkazovací, oznamovací, tázací a přací. V běžné výpovědi nese sloveso kromě komunikační funkce i modalitu skutečnostní, která je obvykle vyjádřena slovesným modem. Prostředky postojové modality jsou především tzv. performativní slovesa (např. *pedir, rogar...*), modální částice, prostředky morfologické povahy (nejčastěji slovesný způsob), ale i intonace či větný přízvuk.

Jistotní (či pravděpodobnostní) modalita vyjadřuje míru přesvědčení mluvčího o tom, že daný děj byl, je či bude uskutečněn. Pro tento typ modality se užívají především spojení se slovesem ‚být‘ v kombinaci s modálními adjektivy (*es probable, es cierto...*), vybraná slovesa (např. *dudar, suponer, creer...*) nebo modální částice (*seguramente, quizás...*).

Modální význam je obvykle vyjádřen spolu s významem časovým, výjimku představuje jen rozkazovací způsob, který časovou diferenciaci neumožňuje. Modální (resp. modotemporální) význam je ve španělštině nejčastěji vyjádřen předposledním gramatickým exponentem daného slovesného tvaru (*am-a-ra-s, am-a-ría-s, am-a-ba-s*), u trimorfních slovesných forem jde pak o druhý desinenciální exponent (*am-a-s, am-e-s, am-a-ste*), u tvarů s dimorfní strukturou o první desinenciální exponent (*am-o, am-é, ¡am-a!*), přičemž u monomorfních tvarů jsou všechny gramatické významy soustředěny do jednoho desinenciálního exponentu, u amorfních tvarů je modální význam vázán přímo na bázevý exponent (*es, ¡di!, ¡ven!*) (Zavadil, Čermák, 2010, s. 248).

Slovesný způsob neboli slovesný modus je společně s časem nejdůležitější mluvnickou kategorií španělského slovesa, a každé ve větě použité sloveso (až na neosobní tvary jako je infinitiv, participium nebo gerundium) je vždy nositelem nějakého modálního a časového významu, stejně jako dalších gramatických kategorií, jako osoby, čísla, vidu a slovesného rodu.

Budeme-li vycházet z tradiční klasifikace slovesných modů v češtině, nezbyvá nám než konstatovat, že ve španělském slovesném systému existují celkem čtyři slovesné způsoby – kromě oznamovacího, podmiňovacího a rozkazovacího způsobu, které jsou vlastní i češtině, má španělština ještě navíc tzv. subjunktiv. Jedná se o modus, který je charakteristický především pro románské jazyky, neboť pochází z latiny, avšak v omezené míře se s ním setkáme také v některých germánských jazycích, zatímco ve slovanských jazycích se pak nevyskytuje vůbec, a jeho významy se jednoduše vyjadřují jinými jazykovými prostředky.

Zavadil - Čermák (s. 251) však zdůrazňují, že uvedené čtyři mody nejsou jediné, se kterými se ve španělské nezávislé větě můžeme setkat. Dále totiž existují ještě další modální významy, pro které jazyk nemá zvláštní výrazové prostředky,

takže si je tyto významy musí „vypůjčovat“ od jiných modů, na kterých tedy vlastně parazitují, a proto bývají v mluvnicích často opomíjeny. Jedná se o tzv. probabilitiv a deziderativ. Probabilitiv vyjadřuje děje, které mluvčí chápe jako domněle nebo pravděpodobně realizovatelné, ve španělštině se vyjadřuje indikativem (např. *Juan no está en la oficina hoy, estará enfermo* – Juan dnes není v kanceláři, asi bude nemocný/asi je nemocný.) Deziderativ se ve španělštině vyjadřuje prostřednictvím výrazových exponentů náležitých subjunktivu, a proto bývá s tímto modem ztotožňován. Významem se blíží imperativu, ale na rozdíl od něho vůli neorientuje apelově (např. *Que Juan me llame* – Ať mi Juan zavolá).

Tradiční španělský přístup, v čele s významnými gramatiky jako jsou např. Andrés Bello (1847), Rodolfo Lenz (1920), Samuel Gili Gaya (1961), Manuel Seco (1972), Marcos Marín (1972) aj., rozlišuje ve španělštině pouze tři slovesné způsoby, a sice indikativ, subjunktiv a imperativ, přičemž kondicionál bývá obvykle řazen jako hypotetický budoucí čas nebo potenciál (tzv. *futuro hipotético* nebo *potencial*) do kategorie indikativu. S touto tříčlennou klasifikací se setkáme i v *Esbozo de una nueva gramática* z roku 1973. Španělská královská akademie také postupem času svůj přístup ke španělským slovesným způsobům podstatně přehodnotila a dnes rozlišuje ve své Deskriptivní gramatice španělského jazyka (*Gramática descriptiva de la lengua española*, 1999) již pouze dva slovesné mody – subjunktiv a indikativ.

Jak je vidět, kategorie španělského modu není ještě jednoznačně a uspokojivě popsána, protože všichni jazykovědci na tuto problematiku nahlízejí z různých kritérií a úhlů pohledu. Někteří vycházejí ze sémantického kritéria a zásadní roli pro ně hraje především subjektivní přístup mluvčího k výpovědi, pro další hraje zásadní roli spíše syntaktické kritérium, kdy je daný slovesný způsob chápán jako morfologický odraz určitého řídicího prvku (ať už slovesa, spojky či jiného výrazu), u jiných se pak tato kritéria mezi sebou různě prolínají.

Ovšem existují i lingvisté, kteří zcela popírají existenci slovesných modů. Na příklad anglický sémantik John Lyons rozlišování slovesných způsobů jakožto obecné jazykové kategorie odmítá a je přesvědčen, že se k nim můžeme vyjadřovat pouze v rámci konkrétního jazyka. Podle Lyonse bychom v případě modů měli hovořit spíše o slovesných formách či tvarech. Autor se dále domnívá, že slovesné formy indikativu a subjunktivu v jazyce fungují na základě komplementární distribuce a že mluvčí v zásadě nemá možnost volby mezi slovesnými způsoby

(resp. formami), jako je tomu na příklad v opozici *Creo que viene - No creo que venga* (González Calvo, 1995, s 185). Nicméně přestože v některých kontextech je použití subjunktivu skutečně předem dané a stanovené gramatickou normou, v jiných záleží právě jen na mluvčím a na tom, co chce sdělit; použití subjunktivu je tedy do velké míry subjektivní záležitostí.

Slovesné způsoby vyjadřují obsah promluvy z různých perspektiv. Snad všichni lingvisté se shodují na tom, že indikativ patří do kategorie reálného způsobu (*modus realis*), kterým pouze konstatujeme, že něco je skutečného nebo není, přičemž sloveso je nositelem nové informace o podmětu, zatímco subjunktiv, kondicionál a imperativ jsou tradičně řazeny mezi druhy nereálného způsobu (*modus irrealis* nebo *non-realis*). Subjunktiv pak žádnou novou informaci o podmětu neposkytuje, ale vyjadřuje spíše vnitřní postoj mluvčího k výpovědi či její subjektivní hodnocení; vyjadřuje události v rovině možného, aniž by je tím potvrzoval či vylučoval.

V podobném duchu na problematiku subjunktivu a indikativu nahlíží i autoři publikace *Esbozo de una nueva gramática* (1973, s. 454-455 a 476), kde se dočteme, že modus je přímo závislý na přístupu mluvčího, a že indikativ vyjadřuje slovesný děj v rámci objektivní reality, který na rozdíl od děje vyjádřeného subjunktivem není citově zbarvený. Naopak subjunktiv vyjadřuje pouze duševní hnutí, kterým nepřisuzujeme existenci mimo naši mysl, jde tedy o modus nereálna. Autoři dále rozdíl mezi indikativem a subjunktivem velmi názorně vysvětlují na konkrétních příkladech jako *La puerta está cerrada*, *Sabía que habían venido* a *No asistiré mañana a la junta*, v nichž mluvčí indikativem potvrzuje či vylučuje onu objektivní skutečnost, která se děje, stala nebo teprve stane. Naopak jestliže řekneme *Temo que la puerta esté cerrada*, *No sabía que hubiesen llegado* nebo *Es posible que no asista mañana a la junta*, nevypovídáme o skutečnosti jako takové, ale vyjadřujeme jen naši obavu, že dveře jsou zavřeny, zároveň o tom, že oni přijeli, jsme nevěděli, nebylo to tedy součástí naší reality, a konečně fakt, že se zítra nezúčastním schůze je subjunktivem prezentován jako pouhá možnost, které nutně nepřisuzujeme platnost.

Nutno podotknout, jak uvidíme dále, že v mnoha případech však není hranice mezi subjunktivem a indikativem zcela jasná, a že výběr slovesného způsobu

pro konkrétní kontext nepůsobí problémy pouze studentům španělštiny ale často i rodilým mluvčím, kteří se mezi sebou rozcházejí.

2.2 Charakteristika existujících paradigmat a vyjadřovaných významů

Jak již bylo řečeno, v češtině (a ve spoustě dalších jazyků) žádný morfologický prostředek, který by významově odpovídal španělskému subjunktivu, neexistuje, a proto jeho správné pochopení a používání představuje jeden z největších problémů, se kterým se musejí potýkat studenti španělštiny. Jak uvidíme dále, v některých případech subjunktivu v češtině odpovídá kondicionál, v jiných rozkazovací způsob a v dalších jednoduše oznamovací způsob, často pak v kombinaci s různými modálními částicemi.

Přestože se tradičně hovoří o časech subjunktivu - současná španělština disponuje celkem čtyřmi (resp. šesti) výrazovými paradigmaty subjunktivu - časový význam těchto tvarů však není zdaleka tak jednoznačný jako v indikativu a často se zcela stírá. Jak výstižně konstatuje extremadurský lingvista González Calvo (1995, s. 189):

*„přítomný subjunktiv slouží k vyjadřování přítomnosti i budoucnosti, subjunktiv imperfekta má obvykle význam minulý, ale současně může vyjadřovat přítomnost i budoucnost, subjunktiv perfekta také obvykle vyjadřuje děje minulé, ale někdy zároveň i současné či budoucí, subjunktiv plusquamperfekta vyjadřuje většinou minulost, ovšem ojediněle může mít i význam budoucí“.*³

Gili Gaya (2000, s. 176) však zdůrazňuje fakt, že přestože je spojovací způsob indiferentní k časové diferenciaci, jednoduché tvary mají vždy jasně imperfektivní charakter, zatímco tvary složené jsou perfektivní. V této práci

³ Subjuntivo de presente vale para expresar futuro o presente; el imperfecto vale para indicar generalmente tiempo pasado, pero también bude valer para expresar tiempo presente o futuro, el perfecto sirve para expresar generalmente tiempo pasado pero también puede valer para expresar tiempo presente o futuro; el pluscuamperfecto indica tiempo pasado y sólo en contadas ocasiones puede expresar tiempo futuro.

studovaný subjunktiv imperfekta tedy i přes svůj název žádný imperfektivní význam nevyjadřuje.

V moderním jazyce se setkáme nejčastěji především se tvary subjunktivu přítomného (*hable*), předpřítomného (*haya hablado*), minulého (*hablara/hablase*) a předminulého (*hubiera/hubiese hablado*). Ojedinele se obzvláště v odborných textech či ustálených slovních spojeních může vyskytovat i subjunktiv budoucí, a to jak jednoduchý (*hablare*), tak i složený (*hubiere hablado*), ačkoliv se jedná spíše o výjimky a některé gramatiky tato dvě paradigmata již zcela opomíjejí. To znamená, že devíti časům, kterými dnešní španělština disponuje v oznamovacím způsobu, odpovídají jen čtyři časy v subjunktivu.

Zavadil - Čermák (2010, s. 272) se důsledně brání takovéto tradiční školské klasifikaci, neboť je ve své podstatě velice zjednodušující. Všímají si totiž skutečnosti, že dané slovesné paradigma nemusí vždy nutně odpovídat jednomu modotemporálnímu významu. Demonstrují to názorně na příkladu ***Tengo tiempo*** – Mám čas, kdy se jedná o reálný význam, tudíž „tengo“ spadá do kategorie indikativu. Ovšem ve větě *Si tengo tiempo, iré a verte* – Jestli budu mít čas, přijdu za tebou, nese totéž paradigma tentokrát subjunktivní význam. Tudíž „o tom, který *modus* dané paradigma výrazově reprezentuje, rozhoduje povaha modálního významu, nikoli povaha výrazového paradigmatu“ (s. 271).

1. Paradigma *hable*

Tvar *hable* bývá v gramatikách tradičně řazen do subjunktivu přítomného času, nicméně jeho tvarů se však užívá také pro funkci rozkazovacího způsobu, a sice záporného rozkazu pro všechny osoby a zároveň kladného rozkazu pro pouze první osobu množného čísla a pro vykání v jednotném i množném čísle.

Paradigma *hable* ve funkci přítomného subjunktivu pak může stát jak ve větách samostatných, tak v závislých, a označuje děje přítomné či budoucí.

V samostatných větách vyjadřuje:

- a) nepřímý rozkaz nebo zákaz

Que venga ahora mismo!

At' hned přijde!

- b) splnitelné přání (často s výrazy *ojalá* nebo *que*, ale i bez nich)

Viva el Rey!

At' žije král!

Ojalá no se despierte!// Que no

Kéž se nevzbudí!

se despierte!

c) pravděpodobnost, možnost (s výrazy jako *acaso, tal vez, quizá(s)...*)

Quizá esté en casa.

Možná je doma.

Toto paradigma se používá ale také ve větách vedlejších, vyžadují-li použití subjunktivu, jestliže je sloveso věty hlavní v přítomném, budoucím či předpřítomném čase (popř. v rozkazovacím způsobu). Když porovnáme následující klasické příklady užití přítomného subjunktivu a jazykové prostředky, které mu odpovídají v češtině, zjistíme, že v české větě obvykle stojí kondicionál, nebo přítomný či budoucí čas oznamovacího způsobu, často pak v kombinaci s účelovou spojkou „aby“.

*Quiero que lo **hagas** tú.*

Chci, **abys to udělal** ty.

*Es lógico que así no **tengamos** tanto tiempo libre.*

Je jasné, že takto **nemáme** tolik volného času.

*Será mejor que lo **diga** a todos.*

Bude lepší, když to **řeknu** všem.

*Lamenta que **no pueda** venir.*

Lituje, že **nebude moci** přijít/ že **nemůže** přijít.

*Eso no significa que **tengamos que** hacerlo.*

To neznámá, že **bychom to museli** udělat / že to **musíme** udělat.

Ovšem ve vedlejších větách časových vztahujících se k budoucnosti se paradigma *hable* vyskytuje s modálním významem reálným budoucím.

*Cuando **tenga** tiempo, te llamaré.*

Až **budu mít** čas, zavolám ti.

2. Paradigma *haya hablado*

Paradigma *haya hablado* není významově polyfunkční a tradičně bývá nazýváno subjunktiv perfekta. Vyjadřujeme jím děje, které proběhly před dějem věty hlavní a zároveň také děje, jež proběhnou před jiným dějem budoucím, opět jen v těch případech, kdy charakter vedlejší věty vyžaduje užití subjunktivu (Hamplová, 1996, s. 224). Toto paradigma se může vyskytovat i v samostatných větách, jež vyjadřují pravděpodobnost, možnost či přání. V češtině mu v těchto kontextech tedy odpovídá minulý nebo budoucí čas.

*Me alegro de que **hayas venido**.*

Mám radost, že **jsi přišel**.

*Te llamaré cuando **haya terminado**.*
*Quizá no lo **haya visto**.*

Zavolám ti, až **skončím**.
Třeba to **neviděl**.

3. Paradigma *hablara/hablase*

Užití subjunktivu imperfekta, jeho významům a jazykovým prostředkům, které mu odpovídají v češtině, je věnována celá čtvrtá kapitola.

4. Paradigma *hubiera/hubiese hablado*

Výrazový exponent subjunktivu předminulého času stojí v samostatných větách, jestliže vyjadřují přání, které již nemůže být splněno. V tomto případě mu v češtině odpovídá podmiňovací způsob minulý.

*¡Ojalá lo **hubiera/hubiese sabido***
antes!

Kéž bych to byl býval věděl dříve.

Oba tvary pomocného slovesa *haber* jsou rovnocenné, ovšem tvary na –ra (a nikoli tvary na –se) se používají také ve významu složeného podmiňovacího způsobu (Hamplová, 1996, s. 226).

*¿**Qué hubieran hecho** ustedes?*

Co byste byli udělali vy?

Nejčastěji se těchto paradigmat užívá především ve vedlejších větách, jež vyjadřují děj, který proběhl před minulým dějem věty hlavní, přičemž sloveso věty hlavní bývá v některém z minulých časů indikativu nebo v kondicionálu (minulém i přítomném) a svým charakterem vyžaduje užití subjunktivu. V češtině mu v těchto případech odpovídá minulý čas.

*Sentí que no te **hubiera/hubiese***
ayudado.

Litoval jsem, že **jsem ti nepomohl**.

Paradigmat *hubiera/hubiese hablado* se také používá v podmínkovém souvětí 3. typu, jímž vyjadřujeme nereálnou podmínku v minulosti. V češtině se pro vyjádření minulé neuskutečnitelné podmínky používá podmiňovací způsob minulý (složený).

*Si me lo **hubiera/hubiese dicho** antes,
lo **habría terminado a tiempo.***

Kdyby mi to **byl řekl** dřív, byl bych
to dokončil včas.

5. Paradigma *hablare*

Výrazový exponent jednoduchého budoucího subjunktivu se vyskytuje výhradně ve vedlejších větách, a to především v odborných textech právního či administrativního charakteru. Z mluvené španělštiny tento tvar již zcela vymizel, ojediněle se s ním můžeme dnes setkat ještě v ustálených slovních spojeních (jako např. *sea como fuere* apod.).

V češtině na jeho místě používáme v naprosté většině případů podmiňovací způsob.

*Si los guardadores **carecieren de**
capacidad legal para comerciar,
estarán obligados a nombrar...*

Pokud **by (snad)** opatrovníci **nebyli**
právně způsobilí pro obchodování,
budou povinni jmenovat...

6. Paradigma *hubiere hablado*

Paradigma složeného subjunktivu budoucího času se užívá opět zejména v textech právního či administrativního typu. V češtině mu odpovídá minulý čas, často pak v kombinaci s modálními částicemi jako je „snad“ apod.

*Las cantidades que el quebrado
hubiere satisfecho en dinero...*

Veškeré částky, které zkrachovalý
podnikatel **snad uhradil** v penězích...

2.3 Obecné zásady použití subjunktivu ve španělštině

Obecně můžeme říci, že subjunktiv používáme pro děje, které vnímáme jako možné nebo nejisté, a děje vyjadřující naši potřebu nebo přání. Gili Gaya (2000, s. 134-139) vyčlenil celkem pět skupin španělských sloves na základě jejich společných charakteristik, která obvykle vyžadují použití právě tohoto modu. Je však velmi obtížné popsat všechny případy, ve kterých se používá subjunktiv, protože tento slovesný způsob závisí do určité míry na mluvčím a jeho chápání daného kontextu a jeho vztahu k výpovědi, použití tohoto modu je tedy v některých situacích značně subjektivní záležitost.

Subjunktiv se podle Gili Gayi pojí především se slovesy, která vyjadřují:

- a) **pochybnost nebo neznalost** (jako na příklad *no creer, dudar, ignorar, sospechar, presumir...*)

Vedlejší věty s těmito slovesy obvykle vyžadují použití subjunktivu, neboť mluvčí nepopisuje objektivní skutečnost (např. *Dudabas que volviese/volviera a verte.*) Ovšem v některých případech může mluvčí nahlas tvrdit něco, o čemž vnitřně pochybuje nebo naopak něco, o čemž je přesvědčen, může tedy použít jak subjunktiv, tak indikativ. Z normativního hlediska jsou tedy správně obě následující věty: *Sospecho que ha pasado por aquí* i *Sospecho que haya pasado por aquí*, přičemž v té první mluvčí více věří, že tudy kdosi skutečně prošel, zatímco druhá věta subjunktivem zdůrazňuje nejistotu mluvčího. Nedá se tedy s úplnou jistotou říct, že by se slovesa tohoto typu, vyjadřující pochybnost či nejistotu, ve všech případech musela nutně pojit se subjunktivem. Jak jsme viděli výše, tato volba záleží často na mluvčím a na tom, jak právě on vnímá danou situaci.

Zvláštní kapitolu dále představují vedlejší věty vztažné, v nichž může sloveso stát jak v indikativu, tak v subjunktivu. V případě, že vyjadřuje pro nás známou (tedy jistou) skutečnost, je třeba použít oznamovací způsob, a naopak sloveso stojí v konjunktivu, jestliže jím vyjadřovaný obsah neznáme. Gili Gaya to pak názorně demonstruje na příkladu *Haré lo que usted manda*

(víme, co poroučí) a *Haré lo que usted mande* (nevíme, co bude poroučet, vyjadřujeme tedy naši nejistotu).

- b) **strach a emoce** (jako na příklad *tener miedo, temer, sentir, doler, alegrar, dar vergüenza...*)

Je důležité si uvědomit, že ve výpovědi vyjadřujeme strach či emoce, aniž bychom tím potvrzovali či vylučovali pravdivost tvrzeného. Větou *Tengo miedo de que lleguen tarde* neříkáme, zda přijedou či nepřijedou pozdě, ale vyjadřujeme pouze naši obavu. V některých větách ale můžeme vyjadřovat naše pocity vůči ději, který se skutečně stal nebo děje. Větou *Me alegró que se confirmara esta noticia* konstatujeme, že se ona zpráva skutečně potvrdila, a současně že z toho máme radost. Gili Gaya vysvětluje, že přestože slovesný děj ve vedlejší větě vyjadřuje skutečnost, je třeba užít subjunktiv, protože naše emoce jsou subjektivní stavy, které zahalují svou citovostí celou výpověď a mají jakousi vnitřní realitu, jež mimo nás neexistuje.

Autor však dále zdůrazňuje skutečnost, že v moderním jazyce se v určitých případech můžeme setkat s výrazy strachu, které mluvčí nepojí se subjunktivem. Jedná se o věty jako na příklad *Temí que ya llegan* nebo *Temí que habían llegado*. Toto se nevztahuje jen na sloveso *temer*, ale i na ostatní významově podobná slovesa jako *sospechar, recelar, tener miedo* apod.

- c) **možnost** (neosobní výrazy jako *ser posible, poder ser, ser probable, ser improbable...*)

Výpověď považovaná mluvčím za pouhou možnost je snad jedním z nejzřetelnějších příkladů nereálna, a proto věty vyjadřující pouhou možnost musí bez výjimky obsahovat subjunktiv, jako např. *Es imposible que nos hayan visto*.

- d) **subjektivní potřebu** (např. *rogar, aconsejar, mandar, querer, oponerse, ser necesario, aprobar, alcanzar, ser indispensable...*)

Za slovesa subjektivní potřeby považujeme ta, jež vyjadřují naši vůli (tzv. *verbos de voluntad*) nebo zákaz či nesouhlas (v autorově terminologii tzv. *verbos de noluntad*). Všechna tato slovesa pak nutně vyžadují použití

subjunktivu ve větě závislé, na příklad *Nos rogaron que volviésemos/volviéramos*.

Ovšem Gili Gaya v zápětí dodává, že existuje určitá skupina sloves vyjadřujících přání (na příklad *lograr, conseguir, esperar, desesperar, confiar...*), která se většinou pojí se subjektivem, nicméně v určitých případech je možné použít i indikativ. Záleží na tom, do jaké míry chceme vyjádřit, že se jedná pouze o naše přání, nebo jestli výpověď prezentujeme bez jakýchkoliv emocí, jednoduše jako skutečnost.

Espero que volverán – Očekávám, že se vrátí. (pouhé konstatování)

Espero que vuelvan – Doufám, že se vrátí. (vůle, přání, do určité míry zároveň i pochybnost či nejistota)

e) **objektivní potřebu**

Tuto vnější potřebu obvykle vyjadřují především neosobní výrazy se slovesem *ser* (v menší míře také se slovesem *estar*), jako na příklad *ser bueno, ser malo, ser necesario, ser conveniente, convenir, importar, ser importante, estar mal, estar bien* atp. Ve větě vedlejší se pak bez výjimky používá subjunktiv.

Užití subjunktivu však není podmíněno jen některými typy sloves, ale také několika dalšími výrazy. Vegová a Azócarová (2010, s. 52-54) se pokusily tyto výrazy rozdělit do několika skupin na základě jejich společných charakteristik. Podle nich se jedná především o:

- a) **účelové spojky** (*para que, a objeto de que, con la finalidad de que, con el propósito de que, a fin de que...*)
- b) **přípustkové spojky** (*aunque, a pesar de que, aun cuando...*)
- c) **příslovce vyjadřující možnost či pravděpodobnost** (*quizás, tal vez, acaso, posiblemente, probablemente, supuestamente...*)
- d) **spojkové či příslovečné výrazy směřující do budoucnosti** (*hasta que, después de que, apenas, en cuanto, cuando, tan pronto como, de manera que, mientras.*)
- e) **podmínkové spojky** (*en el caso de que, con la condición de que, siempre que, salvo que...*) Zajímavá je skutečnost, že spojka *si* vyžaduje subjunktiv

imperfekta či plusquamperfekta, kdežto v přítomnosti se v souladu s normou může pojit výhradně s indikativem.

Subjunktiv je však podmíněn i dalšími tohoto přehledu nezařaditelnými výrazy jako jsou na příklad *el hecho de que, el que, más vale que, sin que, antes de que* nebo citoslovce *ojalá*.

Nicméně je důležité si uvědomit, že výše uvedené zásady použití subjunktivu ve španělštině jsou pouze orientační, a že ani rodilí mluvčí nepoužívají tento slovesný modus zcela jednotně.

Na příklad obecně se uvádí, že po operátorech pravděpodobnostní modalit jako jsou *acaso, quizás* nebo *tal vez*, následuje nutně subjunktiv, ale v případě, že jsou ve větě až za slovesem, je dané sloveso v indikativu. Pravdou ale je, že rodilí mluvčí po těchto výrazech hojně používají i indikativ, postavení těchto příslovcí ve větě tedy nemá na volbu slovesného způsobu zásadní vliv, jak ukázala Papežová (2012) ve své bakalářské práci.

Papežová v jazykovém korpusu CREA zkoumala, jaký slovesný způsob následuje v evropské španělštině po výrazech *quizá, quizás* a *tal vez* v iniciální pozici ve větě. Zjistila, že v kombinaci s adverbii *quizás* a *quizá* byl poněkud překvapivě subjunktiv použit prakticky ve stejné míře jako indikativ, nebo nad ním dokonce mírně převažoval, a to jak v databázi textů z novin, časopisů a knih, tak i v mluvené španělštině. Zajímavá situace nastala u příslovce *tal vez*, které se podle Papežové v psaných textech častěji pojí se subjunktivem, kdežto v mluvené španělštině výrazně převažuje indikativ (celkem v 60% případů). Z těchto závěrů vyplývá, že subjunktiv nemůže být chápán jako jediná alternativa ve spojení s těmito příslovci, jak se někdy zjednodušeně uvádí.

Jak je vidět, subjunktiv je do určité míry subjektivní a „pocitovou“ záležitostí, a pro cizince je důležité si pro něj vypěstovat určitý jazykový cit, který mají rodilí mluvčí vrozený.

3. Původ a vývoj forem na –ra a –se z historického hlediska

Přestože se dnes většina lingvistů jednotně shoduje na skutečnosti, že paradigmata *hablara* a *hablase* jsou v moderní španělštině rovnocenné, a až na několik zvláštních případů se mezi sebou dají libovolně zaměňovat, až do konce 16. století se gramatické, sémantické i syntaktické funkce těchto slovesných forem významně rozcházely. Bylo to dáno tím, že paradigma *hablase* má svůj etymologický původ v latinském subjunktivu plusquamperfekta, zatímco *hablara* pochází z latinského plusquamperfekta indikativu. V latině se tedy jednalo o dvě formy s naprosto odlišnými modotemporálními významy. Tvar *hablase* tradičně v jazyce plnil subjunktivní funkci, kdežto tvar *hablara* si tento význam osvojoval postupně v průběhu několika století, nicméně nakonec definitivně převážil nad *hablase*.

Jak již bylo naznačeno v minulé kapitole, problematika slovesného modu formy na –ra do určité míry přetrvává dodnes. Přestože dnes je tvar *hablara* tradičně řazen do subjunktivu imperfekta, může se používat i v indikativním významu. Tradicí jazyka je toto používání paradigmatu *hablara* s významem plusquamperfekta indikativu ospravedlnitelné, avšak většina současných gramatiků jej nedoporučuje či odsuzuje, jak uvidíme na dalších stranách.

3.1 Paradigma *hablase*

Tvar *hablase* sice pochází z latinského subjunktivu plusquamperfekta, plnil však i funkci subjunktivu imperfekta, protože původní latinský subjunktiv imperfekta zanikl, a to pravděpodobně proto, že jeho tvary foneticky splývaly jak se synkopovanými tvary indikativu tzv. futura exacta, tak s tvary subjunktivu perfekta. Význam původního latinského subjunktivu imperfekta se však zachoval a pro subjunktivní funkci přejal právě tvary původního subjunktivu plusquamperfekta (HABLĀVISSEM > HABLĀSSEM > *hablase*), přičemž pro kondicionální funkci

pak přejal tvary nově vzniklého opisného indikativu metapretérito neboli minulého futura (HABLĀRE HABĒBAM > hablaría) (Zavadil, 1998, s. 237-238).

Ve starokastilštině paradigma *hablase* plnilo především funkci subjunktivu imperfekta, nebylo však nijak neobvyklé, když plnilo současně i funkci subjunktivu plusquamperfekta, kterou mělo právě původně v latině. V tomto významu se tvar *hablase* objevoval převážně v protazi nereálných podmínkových souvětí v minulosti, zatímco v apodozi stál obvykle tvar *hablara*, nicméně do konce 16. století nebylo nijak neobvyklé, když se tvar na –se objevil i v apodozi těchto souvětí.

Ovšem od druhé poloviny 13. století se v protazi začíná stále více objevovat forma na –ra, a od počátku 14. století, objeví-li se tvar na –se v protazi podmínkových souvětí, už nevyjadřuje hypotézu v minulosti, ale naopak v přítomnosti či budoucnosti.

Přibližně od konce 16. či začátku 17. století začínají obě paradigmata významově splývat, nejen forma na –se, ale nově také forma na –ra se používá pro vyjádření nereálné podmínky nebo hypotézy v přítomnosti (Andres-Suárez, 1994, s. 228-233).

Si potuíssem, fecíssem/feceram.

Dnes: *Si pudiera/pudiese, lo haría.*

(Penny, 1991, s. 170)

Následující přehled ukazuje historický vývoj formy na –ra z klasické latiny⁴ přes iberorománštinu a starokastilský dialekt do současné španělštiny. Vidíme, že infix -vi- byl vypuštěn už ve vulgární latině, což byla největší změna, kterou tvar na –se prošel. Starokastilské tvary se až na 2. osobu množného čísla velmi podobají těm současným, liší se pouze tím, že mají dvojité ‚s‘, které se dodnes dochovalo jen v italštině.

⁴ Základy moderní španělštiny (stejně jako ostatních neolatiných jazyků) byly položeny už ve vulgární latině, tedy v jazyce, jakým hovořili Římané v době Římského impéria. Klasickou latinu totiž ovládali jen učenci, kdežto vulgární latina sloužila jako dorozumivací jazyk mezi všemi obyvateli říše. Z iberorománštiny, tedy mluvené latiny na území Hispánie, postupně vznikla starokastilština, což byl původně kastilský dialekt, který jednoznačně převážil na Pyrenejském poloostrově po reconquistě a vyhnání Arabů na konci 15. století. O moderní španělštině pak můžeme hovořit přibližně od konce 17. století, kdy se po období radikálních fonetických změn jazyk ustálil v podobě, v jaké ho známe dnes, a to i z gramatického hlediska.

Tabulka č. 1: Vývoj formy na –se z klasické latiny do moderní španělštiny

Klasická latina	Iberorománština	Starokastilština	Moderní španělština
Cantāvissem	Cantāssem	Cantas(se)	Cantase
Cantāvissēs	Cantāssēs	Cantasses	Cantases
Cantāvisset	Cantāssset	Cantas(se)	Cantase
Cantāvissémus	Cantāssémus	Cantássemos	Cantásemos
Cantāvissétis	Cantāssétis	Cantássedes	Cantaseis
Cantāvissent	Cantāssent	Cantassen	Cantasen

Převzato z: A History of the Spanish Language (Penny, 1991, s. 171)

3.2 Paradigma *hablara*

V klasické latině původně indikativ plusquamperfekta vyjadřoval ukončený děj, který předcházel jinému ději minulému. Ve skutečnosti však tento slovesný tvar plnil v latině mnohem více funkcí, z nichž některé posléze přešly i do kastilštiny a do dalších neolatinských jazyků. Podle španělské lingvistky Irene Andres-Suárezové (1994, s. 240) mohl vyjadřovat následující významy:

- a) předčasnost vzhledem k jinému ději minulému (což odpovídá funkci paradigmatu *había hablado* v dnešní španělštině)
- b) minulý děj bez náznaku předčasnosti (dnes plní tuto funkci tzv. *pretérito indefinido*)
- c) indikativ s významem nereálna
- d) neskutečnost v apodozi minulého podmínkového souvětí

Ve starokastilštině se až do poloviny 13. století vyskytoval tvar na –ra výhradně s indikativním významem plusquamperfekta (případně jednoduchého perfekta), alternoval tedy s opisným minulým časem (*había hablado*) a préteritem indefinidem (*hablé*). Je možné, že právě skutečnost, že forma na –ra bojovala o svou existenci

hned se dvěma odlišnými časy, urychlila její přechod z indikativu do subjunktivu. Gili Gaya (1999, s. 178) indikativní použití formy na –ra ukazuje na příkladu z hrdinského eposu *Cantar del mio Cid*, napsaného neznámým autorem přibližně kolem roku 1200:

*Fizo enbiar por la tienda que **dexara** allá* (Cid, 624).

Dnes: *Hizo enviar por la tienda que **había dejado** allá.*

Avšak od druhé poloviny tohoto století se tento tvar významově začal přibližovat subjunktivu, a až do konce 15. století stál kdesi na pomezí mezi těmito dvěma mody, neboť plnil funkci jak indikativu tak subjunktivu. Nicméně od začátku následujícího století se jeho indikativní význam postupně vytrácí a přestává se (alespoň v psaném jazyce) objevovat ve funkci předminulého času indikativu, pro niž se používá téměř vždy paradigma *había hablado*, a začíná vyjadřovat téměř výhradně subjunktiv, a to jak plusquamperfekta, tak imperfekta současně.

Tento přechod z indikativu do subjunktivu bývá nejčastěji vysvětlován přechodem tvaru *hablara* z apodoze podmínkových souvětí do protaze, kde si získal onen subjunktivní význam, který dnes má. Proces přechodu tvaru na –ra ze závětí (neboli z hlavní věty) do předvětí (vedlejší věty) začal už v polovině 13. století, kdy se neskutečná minulé podmínka uvozená spojkou *si* stále častěji začínala vyjadřovat tvarem právě na –ra než tvarem na –se.

Zdá se, že ve 14. století se tvar *hablara* používal přibližně ve stejné míře s významem indikativu i subjunktivu, nicméně v následujícím století definitivně převážilo subjunktivní použití tohoto tvaru. Použití ve funkci plusquamperfekta indikativu postupně sláblo, až z jazyka ve druhé polovině 17. století prakticky vymizelo (Pitloun, 2006, s. 341). Jak už bylo řečeno, v 19. století toto indikativní použití formy na –ra znovu „vzkřísili“ romantičtí spisovatelé a v omezené míře se vyskytuje dodnes, byť je považováno za archaické a nedoporučuje se.

Následující tabulka popisuje historický vývoj paradigmatu *hablara* z klasické latiny do současné španělštiny. Vidíme, že tvary, které používáme dnes, jsou až na tvar 2. osoby množného čísla identické s jejich starokastilskými variantami.

Tabulka č. 2: **Přehled vývoje formy na –ra z klasické latiny do moderní španělštiny**

Klasická latina	Iberorománština	Starokastilština	Moderní španělština
Cantāveram	Cantāram	Cantara	Cantara
Cantāverās	Cantārās	Cantaras	Cantaras
Cantāverat	Cantārat	Cantara	Cantara
Cantāramus	Cantāramus	Cantáramos	Cantáramos
Cantāratis	Cantāratis	Cantárades	Cantarais
Cantārant	Cantārant	Cantaran	Cantaran

Převzato z: A History of the Spanish Language (Penny, 1991, s. 170)

3.3 Přehled vývoje frekvence forem na –ra a –se v minulých stoletích

Následující tabulka z Rojovy studie, která vychází z údajů z jazykového korpusu *Corpus del español*, ukazuje, jak se měnila frekvence paradigmát subjunktivu imperfekta během 18., 19. a 20. století ve prospěch formy na –ra. Jasně v ní vidíme, že četnost formy na –se poklesla v průběhu tří set let z více než 70% v osmnáctém století na pouhých 10% ve století dvacátém, což znamená celkový pokles frekvence o více než 60%. Nicméně rádi bychom podotkli, že údaj 10% pro celé 20. století se nám zdá extrémně nízký, obvykle se uvádějí čísla výrazně vyšší (mezi 25% a 30%, v některých pramenech i vyšší), takže je dobře možné, že v daném jazykovém korpusu došlo k určitému zkreslení jazykové reality.

Tabulka č. 3: **Frekvence forem na –ra a –se v 18., 19. a 20. století**

Století	-ra	-se	Celkem	-ra (%)	-se (%)
XVIII	13 778	34 657	48 435	28,5	71,5
XIX	47 335	40 891	88 226	53,6	46,4
XX	37 271	4 474	41 745	89,3	10,7
Celkem	98 384	80 022	178 406		

Převzato z: Sobre codificación y explotación de corpus textuales (Rojo, 2010, s. 32)

V další Rojově tabulce, která analyzuje data z obsáhlejších korpusů CORDE a CREA (pouze pro období mezi lety 1975-1999), můžeme opět pozorovat, jak se frekvence forem na –ra a –se vyvíjela od 18. do 20. století, nicméně poskytuje detailnější informace, neboť zobrazuje vývoj frekvence vždy po 25 letech.

Vidíme, že četnost výskytu formy na –se poklesla během první poloviny 18. století o více než 10% a následujících 100 let kolísala její frekvence mezi 58 a 53 procenty, takže se obě formy do první poloviny 19. století používaly prakticky stejně často. Ve druhé polovině tohoto století začala postupně převažovat forma na –ra tak, že frekvence formy na –se byla v letech 1975-1999 jen necelých 18%. Dále vidíme, že mezi lety 1900-1924 se frekvence formy paradigmatu *hablara* zvýšila (na 49%), nicméně v dalším období opět klesla (na 32%). Je však otázka, zda se jedná jen o určité zkreslení údajů v korpusu, nebo jestli skutečně v tomto období došlo k určitému „oživení“ formy na –se.

Tabulka č. 4: **Frekvence forem na –ra a –se v 18., 19. a 20. století v intervalech po 25 letech**

	-ra	-se	Celkem	-ra (%)	-se (%)
1700-1724	823	1879	2702	30,5	69,5
1725-1749	1546	2144	3690	41,9	58,1
1750-1774	1314	1490	2804	46,9	53,1
1775-1799	1191	1547	2738	43,5	56,5
1800-1824	1271	1805	3076	41,3	58,7
1825-1849	2975	3484	6459	46,1	53,9
1850-1874	3658	2694	6352	57,6	42,4
1875-1899	10 258	7394	17 652	58,1	41,9
1900-1924	5158	4952	10 110	51	49
1925-1949	7305	3441	10 746	68	32
1950-1974	8798	3681	12 479	70,5	29,5
1975-1999	42 058	9039	51 297	82,3	17,7
Celkem	86 355	43 550	129 905		

Převzato z: De nuevo sobre la frecuencia de las formas *llegara* y *llegase* (Rojo, 2008, s. 169)

4. Systémové využití paradigmat *hablara* a *hablase* v dnešní španělštině

Až na několik nepravidelných sloves se paradigmata *hablara* a *hablase* tvoří od tvaru pro 3. osobu množného čísla jednoduchého minulého času (tzv. *pretérito indefinido*) tak, že se koncovka *-ron* nahradí koncovkami *-ra* nebo *-se*, tak jak ukazuje následující tabulka. Z výše uvedených pravidel tedy vyplývá, že veškeré nepravidelnosti, které má sloveso ve 3. osobě v minulém jednoduchém čase, se promítnou právě i do tvarů na *-ra* a *-se*.

Tabulka č. 5: Tvoření paradigmat *hablara* a *hablase*

TRABAJAR	BEBER	VIVIR
trabajara/trabajase	bebiera/bebiese	viviera/viviese
travajaras/trabajases	bebieras/bebieses	vivieras/vivieses
trabajara/trabajase	bebiera/bebiese	viviera/viviese
trabajáramos/trabajásemos	bebiéramos/bebiésemos	viviéramos/viviésemos
trabajarais/trabajaseis	bebierais/bebieseis	vivierais/vivieseis
trabajaran/trabajasen	bebieran/bebiesen	vivieran/viviesen

Jak již bylo zdůrazněno, paradigmata španělského subjunktivu nejsou jasně časově ohraničena jako jejich protějšky v indikativu. Je důležité si uvědomit, že paradigmátům *hablara* či *hablase* odpovídají v indikativu celkem tři slovesné formy: jednoduché perfektum, imperfektum i jednoduchý kondicionál (Rojo, 1996, s. 677).

Tabulka č. 6: Indikativní protějšky paradigmat *hablara* a *hablase*

INDIKATIV	SUBJUNKTIV
Creí que llegó.	Creí que llegara/llegase.
Creí que llegaba.	
Creí que llegaría.	

Navzdory svému názvu subjunktiv imperfekta tedy může vzhledem k okamžiku výpovědi vyjadřovat jak akci minulou, tak současnou i budoucí. Jak správně podotýká Seco (1998, s. 355-356), větu *Te dije que vinieras/ vinieses* tak můžeme chápat celkem třemi různými způsoby:

- Řekl jsem ti, abys přišel (včera).
- Řekl jsem ti, ať přijdeš dnes/ abys přišel (dnes).
- Řekl jsem ti, ať přijdeš zítra/ abys přišel (zítra).

To, jaký má daná věta skutečně význam, vyplyne až z konkrétní situace nebo kontextu, ve kterém je použita.

Paradigmata *hablara* a *hablase* se nejčastěji vyskytují ve větách vedlejších, je-li sloveso věty řídící v některém z minulých časů nebo v kondicionálu, a to samozřejmě jen v těch případech, ve kterých charakter slovesa věty hlavní vyžaduje užití spojovacího způsobu, tzn., vyjadřuje-li např. nejistotu, přání, emoce, subjektivitu, příkaz apod. (viz kapitola II.). S těmito paradigmaty se však také můžeme v omezené míře setkat i v určitých typech vět hlavních, jak uvidíme dále.

V další části naší práce podrobně rozebereme konkrétní použití těchto paradigmat v dnešní španělštině ze syntaktického a gramatického hlediska, přičemž posoudíme jejich vzájemnou zastupitelnost v daných kontextech, i případnou zastupitelnost těchto forem jinými paradigmaty. Budeme studovat především použití forem na *-ra* a *-se*, která jsou v souladu se současnou normou, ale zmíníme i ta použití, která se od této normy odklánějí, případně s ní jsou zcela v rozporu.

Na následujících stranách se pokusíme poskytnout co možná nejpřesnější a nejsystematičtější přehled použití paradigmat *hablara* a *hablase* v současné španělštině, další kapitoly tedy představují kompilaci poznatků jazykovědců a závěrů různých jazykových studií, a to jak španělských tak českých.

Jeden z nejpodrobnějších a nejjasnějších popisů vztahu a použití paradigmat *hablara* a *hablase* v dnešní španělštině najdeme v *Moderní gramatice španělštiny* (Báez, Dubský, Králová, 1999, s. 113-116), ze které do velké míry vychází i náš přehled, který jsme dále doplnili o pozorování Sylvie Hamplové, tak jak je uvádí ve *Stručné mluvnici španělštiny* (1996, s. 224-226), ale i o závěry z významných španělských gramatik a jazykových příruček jako je *Esbozo de una nueva gramática de la lengua española* (RAE, 1973), *Gramática descriptiva de la lengua*

española (Bosque, Demonte, 1999), *Nueva gramática de la lengua española* (RAE, 2009), *Curso superior de sintaxis española* (Gili Gaya, 2000 [1943]) nebo *Diccionario de dudas y dificultades de la lengua española* (Seco, 1998). Uvedené názorné příklady konkrétních použití těchto paradigmát jsou obvykle taktéž převzaty z některé z těchto publikací, překlady jsou pak většinou pak naše.

4.1 Shodné užití paradigmát *hablara a hablase* ve větách hlavních

a) v přacích větách, o jejichž realizaci mluvčí pochybuje, nebo jsou-li daná přání v rozporu s realitou

¡Ojalá vinieran/viniesen a tiempo!

Kéž by přišli včas!

¡Ojalá hiciera/hiciese sol!

Kéž by svítilo slunce!

b) po výrazech vyjadřujících pravděpodobnost a pochybnost, jako *tal vez, quizá(s), acaso*, v těch případech, kde bychom v indikativu použili některý z minulých časů

Quizá fuera/fuese peligroso.

Možná, že to bylo nebezpečné.

Nicméně je třeba zdůraznit, že rodilí mluvčí ne vždy po těchto příslovečných výrazech jako *tal vez, acaso a quizá(s)* používají subjunktiv, v některých případech použijí i indikativ, což ostatně potvrdil i výzkum Papežové (viz str. 28). Jak uvádí Gili Gaya (2000, s. 139), v dnešní španělštině nejsou nijak výjimečné konstrukce jako na příklad *Acaso fue mejor* atp., v nichž mluvčí indikativem pouze zdůrazňuje, že jeho pochybnost se více blíží jistotě, naopak subjunktiv podtrhuje míru jeho nejistoty.

4.2 Shodné užití paradigmat *hablara* a *hablase* ve větách vedlejších

a) v protazi v podmínkovém souvětí

Vyjadřujeme-li nereálnou situaci nebo hypotézu v přítomnosti, ve vedlejší větě po spojce *si* následuje paradigma *hablara* nebo *hablase*, v hlavní větě je pak v souladu s aktuální normou třeba použít podmiňovací způsob, popř. formu zakončenou na *-ra*, jak uvidíme v následující podkapitole.

*Si tuviera/tuviere dinero, me
compraría un coche.*

Kdybych měl peníze, koupil bych si
auto.

Nicméně několik na sobě nezávislých výzkumů ukázalo, že se v protazi podmínkových souvětí poměrně často objevuje i jednoduchý kondicionál. Například studie Jiménezzové (2011, s. 43), která zkoumala používání paradigmat *hablara* a *hablase* mezi obyvateli kolumbijského města Montería, ukázala, že ve vedlejší větě nereálného podmínkového souvětí v přítomnosti, mluvčí v 62% případů volili formu na *-ra*, ve 22% formu na *-se*, a v celých 16% formu na *-ría*, tedy formu jednoduchého kondicionálu (neboli *Si tendría dinero, me compraría un coche.*)

K obdobnému závěru došla ve své sociolingvisticky orientované studii i Serranová (1992), která se zabývala tím, jakou slovesnou formu používají v protazi těchto souvětí obyvatelé La Laguny na Kanárských ostrovech, a zjistila, že tamější mluvčí ve 14% případů volili právě kondicionál. Její výzkum dále ukázal, že formu na *-ría* v podmínkových souvětích po spojce *si* volily výrazně více ženy (85%) a lidé s nižší úrovní vzdělání (92%), což dokazuje, že se toto užití netěší velké prestiži, pravděpodobně proto, že je v rozporu s normou. Co se týče věku, kondicionál nejčastěji volila generace mluvčích mladších třiceti let (77%), z čehož Serranová usuzuje, že by se toto užití v budoucnosti mohlo vyskytovat častěji. Domníváme se však, že výsledky Serranové by bylo vhodné ověřit jiným způsobem (např. prostřednictvím jazykového korpusu), neboť ve svém dotazníkovém šetření studovala celkem pouze 34 rodilých mluvčích, což nemůžeme považovat za dostatečně reprezentativní vzorek. Navíc i zvolená výzkumná metoda je poněkud

problematická, neboť mluvčí se nerozhodují spontánně, ale mají čas na to, aby zvážili, jaké paradigma použijí.

Vzhledem k tomu, že podle Serranové další lingvistické studie potvrdily výskyt tohoto nenormativního použití paradigmatu *hablaría* i v Buenos Aires a také na severu Španělska, a zároveň Jiménezová prokázala výskyt tohoto fenoménu v Kolumbii, považujeme za velmi pravděpodobné, že se s tímto jevem do určité míry setkáme i v ostatních zemích Latinské Ameriky stejně jako v dalších oblastech Španělska, obecně především pak u mluvčích s nižší úrovní vzdělání.

c) ve vedlejších větách podmětných a předmětných, závisejí-li na výraze, který vyžaduje užití subjunktivu (viz kapitola II.)

*No era necesario que yo estuviera/
estuviese allí.*

Nebylo třeba, abych tam byl.

*Yo le pedía entonces que me
facilitase/facilitara la receta.*

Tehdy jsem ho prosila, aby mi opatřil ten recept.

Obvykle se v jazykových příručkách uvádí, že paradigmatu *hablara* a *hablase* se používají v těch případech, v nichž je „*sloveso ve větě hlavní v některém z minulých časů nebo v podmiňovacím způsobu a děj věty vedlejší probíhá současně s dějem věty hlavní nebo po něm následuje*“ (Hamplová, 1996, s. 225). Ovšem současná jazyková praxe naznačuje určitý odklon od tohoto pravidla. Ukazuje se totiž, že je možné použít i v případě, kdy je sloveso ve větě hlavní v přítomném čase, líčíme-li děj, který proběhl v daleké minulosti (pro který bychom v indikativu použili buď paradigma *habló* nebo *hablaba*, a nikoliv *he hablado*). V takových kontextech nelze použít paradigma *haya hablado*, a paradigmatu *hablara* a *hablase* pak vyjadřují předčasnost vzhledem k ději vyjádřenému větou hlavní, jak konstatuje Garcésová (1997, s. 99). Avšak v řadě didakticky orientovaných gramatik určených zejména cizincům je tato skutečnost zcela ignorována.

*No creo que lo hiciera/hiciese/haya
hecho.*

Nemyslím si, že to (byl) udělal.

Gili Gaya (2000, s. 291) dokonce uvádí ještě jeden zvláštní případ, který je taktéž v rozporu s obecnými pravidly *concordantia temporum*. Zdůrazňuje, že v některých případech je možné tvary *hablara* a *hablase* nahradit paradigmatem *hable*, i

přestože je sloveso věty hlavní v některém minulém čase nebo v kondicionálu, což názorně ilustruje na příkladu *Le mandaron que estudie*, kdy podle něho mluvčí tvarem *estudie* klade větší důraz na skutečnost, že akt studia proběhne v přítomnosti nebo v budoucnosti. Tuto zvláštnost většina didakticky zaměřených mluvnic taktéž opomíjí, přestože se jedná o poměrně běžnou systémovou možnost. Odlišíme-li tři roviny, totiž okamžik, kdy pronášíme danou větu (B), okamžik, kdy se odehrává děj vyjádřený hlavní větou (A, zde *mandaron*) a okamžik, kdy se odehraje děj vyjádřený větou vedlejší (C, zde *estudie*), platí, že následuje-li C po A (případně se s ním časově shoduje), je možné použít paradigma *hable*.

d) ve vedlejších větách vztažných, vyjadřují-li přání či nejistotu uskutečnění děje

Necesitó una secretaria que supiera/supiese hablar inglés.

Potřeboval sekretářku, která by uměla mluvit anglicky.

Hamplová (1996, s. 215) specifikuje, že věty vztažné vyjadřující nejistotu bývají často tázací nebo se v nich vyskytuje záporné či neurčité zájmeno:

Nada se veía que pudiera/pudiese llamar la atención.

Nebylo vidět nic, co by mohlo vzbudit pozornost.

e) ve vedlejších větách příslovečných časových, pokud označují děje následující po jiném ději minulém nebo vyjadřují děje nejisté

Obvykle se jedná o vedlejší věty, které jsou uvozeny některou z časových spojek, jako jsou např. *antes de*, *después de*, *mientras* nebo vztažným zájmenem *cuando* apod.

Queríamos ir a la playa después de que dejara/dejase de llover.

Chtěli jsme jít na pláž, poté co přestane pršet.

Zatímco však spojka *antes de* podle normy vyžaduje použití subjunktivu, po výrazech *después de*, *cuando* a *mientras* apod. může následovat i indikativ (tedy kromě budoucího času). Obecně můžeme říci, že pokud vedlejší věta vyjadřuje

budoucí děj, používá se zpravidla subjunktiv, kdežto vyjadřuje-li děj přítomný či minulý, je možné použít i indikativ, přičemž mezi oběma možnostmi není žádný významový rozdíl.

Zvláštní situaci můžeme pozorovat u výrazu *después de*, u něhož se uvádí, že rodilí mluvčí pocházející z Latinské Ameriky mají obecně sklon používat v kombinaci s ním většinou indikativ, zatímco ve Španělsku výrazně převažuje subjunktiv, který se v těchto případech v latinskoamerické španělštině používá jen velmi málo (Nueva Gramática, 2009, s. 1954).

*Me acosté después de que **había**
llegado/llegué/llegara a casa.*

Lehl jsem si, potom co jsem přišel
domů.

f) ve vedlejších větách příslovečných účelových

V těchto větách paradigmata *hablara* a *hablase* označují buď děje současné nebo následující po minulém ději vyjádřeném větou hlavní.

*Participé activamente para que mi
partido **recurriera/recurriese** la ley.*

Aktivně jsem působil, aby se moje
strana odvolala proti tomuto zákonu.

g) ve vedlejších větách příslovečných přípustkových

Formy na *-ra* a *-se* v těchto druzích vět slouží k označení nereálné situace (hypotézy) v současnosti nebo možné situace v budoucnosti.

*Aunque **lloviere/lloviese**, yo saldría.*

I kdyby pršelo (teď), šla bych ven.

*Aunque mañana **estuviera/estuviese**
resfriada, iría a trabajar.*

I kdybych zítra byla nemocná, šla
bych do práce.

h) ve vedlejších větách příslovečných způsobových

Spojka *como si* vyjadřuje přirovnání, které není pravdivé, proto je logické, že po ní musí následovat subjunktiv. Použijeme-li paradigma *hablara* nebo *hablase*, dáváme

tím najevo, že děje věty hlavní i vedlejší probíhají současně. Pro vyjádření předčasnosti bychom museli použít paradigma *hubiera/hubiese hablado*.

Me grita como si fuera/fuese sordo.

Křičí na mě, jako bych byl hluchý.

i) ve vedlejších větách příslovečných účinkových, pokud vyjadřují cíl, kterého mělo být dosaženo

Lo hicieron de manera que sirviera/sirviese para mucho tiempo.

Udělalí to tak, aby to dlouho sloužilo.

j) ve vedlejších větách příslovečných místních, které neodkazují ke konkrétní skutečnosti

Buscamos un hotel donde pudiéramos/pudiésemos pasar la noche.

Hledali jsme hotel, kde bychom mohli strávit noc.

4.3 Užití výhradně paradigmatu *hablara*

Jak již bylo řečeno v úvodní kapitole, užití paradigmatu *hablara* je z historických důvodů mnohem širší než *hablase*. Tvar *hablara* se na rozdíl od *hablase* často vyskytuje v následujících případech:

a) ve zdvořilostních vazbách u modálních sloves

U modálních sloves *querer*, *deber*, *poder* formy na *-ra* vyjadřují zdvořilost a skromnost, a mohou tak nahradit jednoduchý kondicionál nebo přítomný čas indikativu (Borrego, 1986, s. 19). Do češtiny tyto věty překládáme vždy podmiňovacím způsobem.

Quisiera (Quiero/ Querría) un jersey para mi mujer. Chtěl bych svetr pro svou ženu.

b) ve funkci podmiňovacího způsobu obecně

Borrego (s. 19) předchozí bod doplňuje tvrzením, že především v literárním jazyce se můžeme ojediněle setkat i s dalšími slovesy zakončenými na *-ra*, která jsou také použita ve funkci paradigmatu *hablaría* (jedná se především o tvary *creyera*, *dijérase*, *pensara*). Dále však podotýká, že se tvar na *-ra* u jiných sloves se ve významu kondicionálu nepoužívá, výjimku představují jen hlavní věty v podmínkových a přípustkových souvětí.

Te lo dijera, pero no lo sé de memoria. Řekl bych ti to, ale nevím to z paměti.

Alarcos Llorach (1994, s. 159) toto nahrazování paradigmatu *hablaría* paradigmatem *hablara* považuje za zastaralé a afektované. Nicméně zároveň připouští, že je stále živé v některých ustálených slovních spojeních jako na příklad *Otro gallo te cantara (=cantaría)* nebo *Dijérase que... (= se diría que)*.

Navzdory skutečnosti, že je toto použití zastaralé nebo omezené výhradně na literární jazyk a dnes se obecně nedoporučuje, poměrně často se s ním setkáme v některých oblastech Latinské Ameriky, především pak v lidové mluvě obyvatel

Venezuely, Kuby, Portorika, Dominikánské republiky nebo Kostariky (Nueva Gramática, 2009, s. 1807).

Norský hispanista Petr Pitloun (2006, s. 347), jež studoval zásady použití paradigmat *hablara* a *hablase* ve venezuelském Caracasu, došel k závěru, že rodilí mluvčí nezaměňují tvary na –ra a –ría náhodně, ale že tvar na –ra používají v případě, kdy nejsou zcela přesvědčeni o pravdivosti své výpovědi nebo když si od ní chtějí udržet určitý odstup, a naopak kondicionál volí při větší míře svého ztotožnění s obsahem výpovědi. Pitlounova studie je však příliš úzce zaměřená, a zůstává tedy otázkou, jestli jeho závěry platí výhradně pro onu studovanou oblast (město Caracas), nebo jestli je můžeme vztáhnout na celou Venezuelu nebo dokonce na Latinskou Ameriku obecně, či jestli obdobná tendence existuje i ve Španělsku.

c) s významem paradigmatu *había hablado* a *hablé*

*La sesión, que **comenzara** (=había comenzado) a las 4 de la tarde, se prolongó hasta la madrugada.*

Schůze, která začala ve 4 hodiny odpoledne, se protáhla až do rána.

*Una vez resuelto el asunto, **fuera** (=fue) a la oficina a despedirse.*

Jakmile byla vyřízena jeho záležitost, šel se rozloučit do kanceláře.

Přestože jsou takové způsoby užití formy na –ra v dnešní španělštině převážnou většinou lingvistů odsuzovány a považovány za zastaralé a nesprávné, nejsou nijak neobvyklé. Při životě je udržují především masová média a umělecká literatura, v běžném mluveném jazyce se pak s tímto použitím paradigmatu *hablara* dnes již prakticky nesetkáme. Španělská královská akademie v *Esbozo de una nueva gramática* (1973, s. 480) k této problematice pouze konstatuje, že použití tvaru *hablara* s významem jakéhokoli minulého času oznamovacího způsobu (výjimku představuje pouze plusquamperfektum) nelze žádným způsobem ospravedlnit tradicí či historickým vývojem jazyka. Ve své poslední gramatice RAE upřesňuje, že tvar na –ra s významem minulého jednoduchého času či předminulého času je charakteristický především pro země Latinské Ameriky (*Nueva Gramática*, 2010, s. 458).

Podle Alarcose (1994, s. 159) je toto použití nesprávné, zastaralé a afektované a může způsobit nedorozumění, neboť paradigma *hablara* se totiž nevyskytuje jen ve významu *había hablado*, což je v zásadě ospravedlnitelné historickým vývojem jazyka, ale i *hablé*, *hablaba* či *he hablado*.

Jerónimo Mallo (1950) toto použití radikálně odsuzuje, když tvrdí, že je pouze důkazem neznalosti či ignorace gramatických pravidel, a doporučuje se mu vyhýbat. Autor dále zdůrazňuje, že z historického hlediska bylo užívání paradigmatu *hablara* ve funkci minulého času indikativu vždy bezvýznamné, a že se nikdy nejednalo o kolektivní tendence.

Nicméně setkáme se i s naprosto opačnými stanovisky. Na příklad severoamerický hispanista Leavitt O. Wright (1947) toto použití ospravedlňuje a vnímá ho jako výsledek přirozeného jazykového vývoje, který neustále hledá nové výrazové formy, jež by umožňovaly zdůraznit či oživit určité myšlenky. Autor dále ve svém článku uvádí výčet celkem třiceti různých významů a funkcí paradigmatu *hablara* a konstatuje, že jedná o nejužitečnější slovesnou formu ve španělském slovesném systému.

Autoři *Esbozo de una nueva gramática* (1973, s. 480) se zabývají i původem a důvody nahrazování paradigmat *había hablado* či *hablé* tvarem *hablara* a domnívají se, že tento starý a dávno zapomenutý význam tvaru *hablara* vzkřísili romantičtí spisovatelé v 19. století, aby jejich umělecký styl působil dostatečně archaicky. Zároveň ale připouštějí, že je také dobře možné, že se jedná o vliv

galicijštiny nebo asturijštiny. Autoři pak ještě zdůrazňují, že v žádném případě není ospravedlnitelné použití paradigmatu *hablase* ve významu jakéhokoliv minulého času oznamovacího způsobu, jelikož nikdy v historii tento význam nemělo.

Severoamerický lingvista Charles Kany na tuto problematiku nahlédl ze syntaktického hlediska a říká, že paradigma *hablara* ve významu minulých časů oznamovacího způsobu se ve Španělsku omezuje především na vedlejší věty vztahné a příslovečné s tím, že se nejčastěji vyskytuje na severu země, v Galicii a Asturii. V Latinské Americe je toto použití podle Kanyho běžné především pro umělecký styl, hojně ho užívají i nejlepší spisovatelé. Autor dále vysvětluje, že v minulosti je spisovatelé používali jako stylistický prostředek, aby navodili historickou atmosféru ve svých dílech. V současnosti se však použití formy *hablara* ve významu minulého času zobecnilo a ztratilo svůj původní archaický nádech. V jižní Americe se s ním setkáme především ve vedlejších větách vztahných a příslovečných, ale i v některých typech vět hlavních. V běžném jazyce denní komunikace se pak toto použití vyskytuje jen výjimečně nebo vůbec (Kany, 1969, s. 209-211).

d) v apodozi podmínkových souvětí

V moderní španělštině se relativně často setkáváme s paradigmatem *hablara* ve větách hlavních v podmínkových souvětích ireálních, kde nahrazuje tradiční podmiňovací způsob. Zatímco ve vedlejší větě podmínkového souvětí současná norma umožňuje použít i paradigma *hablase*, jak již bylo řečeno, v hlavní větě lze pak paradigma *hablaría* nahradit pouze *hablara*. V dnešní španělštině tedy existují celkem čtyři možnosti, jež jsou v souladu s gramatickou normou, jak vyjádřit českou větu ‚Kdybych měl peníze, koupil bych si auto‘: *Si tuviera/tuviese dinero, me comprara/compraría un coche*.

Použití forem na –ra v apodozi podmínkového souvětí je charakteristický rys klasické španělštiny, ve které paradigma *hablara* postupně získává význam paradigmatu *hablaría*. Toto použití přetrvává v lidovém jazyce ve Venezuele, Dominikánské republice, a v menší míře také na Kubě, v Kostarice, Hondurasu a několika dalších zemích střední Ameriky. Tento typ větných konstrukcí se v daných zemích vyskytuje převážně ve venkovských oblastech, nicméně můžeme se s ním

setkat i ve spontánní mluvě tamějších obyvatel měst (Nueva Gramática, 2009, s. 1807).

Gili Gaya (2000, s. 174) v této souvislosti hovoří i o výskytu paradigmatu *hablase* v hlavní větě ireálního podmínkového souvětí v přítomnosti. Uvádí, že stejně jako forma na *-ra*, která byla původně vlastní apodozi, postupem času přešla i do protaze, forma na *-se se* v současnosti ze stejného důvodu postupně přesouvá z vedlejší věty podmínkového souvětí do věty hlavní. Toto použití však není v souladu se současnou gramatickou normou, neboť, jak již bylo zdůrazněno, paradigma *hablase* nemůže stát ve větě řídicí, ani nemůže plnit žádnou jinou funkci než subjunktivní, právě proto že nikdy v minulosti jinou funkci neměla.

4.4 Odras těchto rozdílů v sekundární literatuře včetně jazykových učebnic

Jak již bylo řečeno v úvodní kapitole, o problematice španělského subjunktivu imperfekta částečně pojednává snad každá španělská gramatika či jazyková příručka, ale žádná z nich se tomuto tématu nevěnuje detailně a systematicky, naopak ho spíše výrazně zjednodušují.

Obecně se převážná většina španělských gramatik (jako např. Alarcosova *Gamática de la Lengua Española*) soustředí především na ta použití paradigmat *hablara* a *hablase*, jež jsou v rozporu s platnou gramatickou normou, a současně také zmiňují, ve kterých kontextech je lze mezi sebou zaměňovat, a ve kterých nikoliv. Gramatické příručky už pak ale obvykle neposkytují žádné bližší informace k použití těchto paradigmat ve významu subjunktivu imperfekta, nenajdeme v nich tedy podrobný výčet typů vět, ve kterých se používají. Je však třeba mít na paměti, že španělské gramatiky jsou určeny především pro rodilé mluvčí španělštiny, kteří mají použití daných paradigmat zautomatizované, takže jakýkoli přehled jejich použití je pro ně vlastně zbytečný. České gramatiky španělštiny (např. Hamplová či Králová a kol.) jsou tedy v tomto ohledu mnohem obsáhlejší.

Ukázalo se, že nejdetailnější a nejsystematičtější informace k popisu použití paradigmat *hablara* a *hablase* obvykle poskytují české didakticky orientované publikace, které obvykle představují kompilaci poznatků z několika různých španělských gramatik. Ovšem i v nich se můžeme setkat s určitými nepřesnostmi.

Podívejme se tedy, jaký přístup k problematice paradigmát *hablara* a *hablase* a frekvenci jejich výskytu zaujímají některé ze současně nejpoužívanějších učebnic španělštiny pro studenty, a to jak české tak španělské.

Ve dříve jednoznačně nejpoužívanější učebnici španělského jazyka, Španělštině nejen pro samouky, se dočteme, že „*mezi oběma tvary není významový rozdíl a dají se používat stejně*“ (Prokopová, 2008, s. 258).

V učebnici *¿Fiesta! 2* autoři pouze konstatují, že „*v evropské španělštině se užívají tvary zakončené na –ra i –se, v Latinské Americe se užívají téměř výhradně tvary zakončené na –ra*“ (Králová et al., 2001, s. 90).

V publikaci *Španělština v testech* se také píše jen to, že mezi paradigmaty *hablara* a *hablase* „*není významový rozdíl*“ (Houštecká, 2005, s. 163).

Macíková a Mlýnková (2007, s. 24), autorky jedné z nejnovějších učebnic španělštiny na knižním trhu, *Učebnice současné gramatiky*, uvádějí naprosto mylnou informaci, že „*v Latinské Americe se používají převážně tvary na –ra, zatímco ve Španělsku jsou běžnější tvary na –se*“.

Ve výkladové části *Velké španělské gramatiky* taktéž od Macíkové a Mlýnkové (2009, s. 154) se píše, že „*ve většině případů je naprosto rovnocenné použití tvarů na -ra nebo na -se, avšak v některých případech lze použít jen tvarů na -ra*“, k frekvenčním rozdílům mezi těmito dvěma formami se už autorky v této publikaci nijak nevyjadřují.

Velice zajímavý je taktéž přístup španělských didaktických příruček k této problematice. V současnosti jedny z nejpoužívanějších španělských učebnic na českých školách, jako jsou *Nuevo Ven*, *Español en Marcha*, *Sueña*, *Chicos Chicas* apod., se k existenci dvou výrazových exponentů subjunktivu imperfekta v zásadě nevyjadřují.

Na příklad v gramatickém přehledu v *Nuevo Ven 2* (2007, s. 120) jsou v tabulce znázorňující tvoření tohoto času uvedeny jen koncovky na –ra, až v poznámce pod čarou autoři zmiňují skutečnost, že existují také koncovky na –se, jejich rozdílnou frekvenci nebo významové rozdíly mezi nimi už však nijak nekomentují. Stejně tak v učebnici *Español en Marcha 3* (2005, s. 70) autoři uvádějí v kapitole věnované subjunktivu imperfekta opět pouze koncovky na –ra, zatímco výskyt koncovek na –se je zde naprosto přehlížen.

Zdá se, že autoři španělských učebnic nechtějí studenty zbytečně zatěžovat problematikou dvojích koncovek subjunktivu imperfekta, a proto obvykle uvádějí jako jediné možné koncovky ty na –ra, v některých případech jsou koncovky na –se alespoň zmíněny v poznámce pod čarou. České učebnice španělštiny pak obecně podávají ucelenější obraz subjunktivu imperfekta, když hovoří jak o paradigmatech *hablara* tak *hablase*, ovšem občas poskytují nepřesné informace k frekvenci jejich výskytu či vzájemné zastupitelnosti.

5. Frekvenční analýza sociálních, regionálních a stylových rozdílů v užívání těchto forem

Následující tři podkapitoly popisují vliv sociálních, stylových a regionálních faktorů na frekvenci používání forem *hablara* a *hablase* na základě několika dílčích jazykových studií věnovaných této problematice. Ve čtvrté části shrneme výsledky naší vlastní analýzy na základě jazykového korpusu CREA.

5.1 Stylové rozdíly

Venezuelská hispanistka Arucia Asratiánová (2005, s. 31), která studovala distribuci forem na –ra a –se v Caracasu, se domnívá, že jestliže forma na –se výrazně převažuje v psaných projevech než v mluvených, znamená to, že je uživateli jazyka vnímána jako knižní a tudíž normativní a konzervativní, a proto bývá spojována s vyšší úrovní vzdělání a vyšším sociálním statutem mluvčích. Zde by bylo vhodné připomenout hypotézu, kterou Ángel Rosenblat nazval *fetišismem písma*, a sice že písmo má větší váhu než řeč, ovlivňuje ji a může ji i měnit (Rosenblat in Asratiánová, 2005, s. 31).

Zcela v souladu s pozorováními Asratiánové jsou i závěry libereckého hispanisty a sociolingvisty Miroslava Valeše, jenž se zabýval studiem rozdílů v používání paradigmat *hablara* a *hablase* mezi mluvčími ve španělské Granadě. Jeho výsledky ukazuje následující tabulka.

Tabulka č. 7: **Frekvence forem na –ra a –se v různých typech textů a mluvených projevů I.**

Styl	-ra (%)	-se (%)
neformální ústní projevy	86,7	13,3
rádio	83,2	16,8
noviny	78,4	21,6
písemný dotazník	66,6	33,4
vědomý výběr	60,7	39,3
literatura	58,5	41,5

Převzato z: *El prestigio desigual de las formas del imperfecto de subjuntivo cantara/cantase* (Valeš, 2006, s. 307)

Valešova studie jasně ukázala, že čím více mluvčímu záleží na úrovni a kvalitě svého projevu, tím častěji používá formu na –se. Z toho vyplývá, že rodilí mluvčí při vědomém rozhodování mají tendenci více volit formy na –se, které v neoficiálních a spontánních projevech používají ve výrazně menší míře, což tedy znamená, že varianta na –se pro ně představuje variantu prestižnější.

Platnost závěrů Asratiánové a Valeše dokazuje i následující přehled četnosti forem podle Roja, který ukazuje poměr výskytu obou forem v různých typech textů a v mluvených projevech ve všech španělsky mluvících zemích současně, na základě dat z korpusu CREA.

Tabulka č. 8: **Frekvence forem na –ra a –se v různých typech textů a mluvených projevů II.**

Typ textu	-ra (%)	-se (%)
Fikce	81,49	18,51
Odborná literatura	83,52	16,48
Noviny	85,43	14,57
Časopisy	89,68	10,32
Mluvené projevy	90,39	9,61

Převzato z: *Sobre codificación y explotación de corpus textuales* (Rojo, 2010, s. 38)

Z této tabulky jednoznačně vyplývá, že forma na –se se nejvíce používá jak v umělecké tak v odborné literatuře, ale i v publicistice, kde si autoři dávají více záležet na svém stylu, naopak o poznání méně se vyskytuje v běžných mluvených projevech nebo časopisech, v nichž obecně bývá kladen menší důraz na jejich stylistickou úroveň.

5.2 Regionální rozdíly

Severoamerický dialektolog George DeMello studoval v 90. letech minulého století frekvenci výskytu forem na –ra a –se na základě korpusu kultivovaných mluvených projevů ve vybraných velkoměstech Španělska a Latinské Ameriky. Jeho výzkum měl původně ověřit platnost tvrzení, že forma na –se již prakticky vymizela z mluvené latinskoamerické španělštiny, což se sice v zásadě potvrdilo, nicméně studie dále přinesla i překvapivé výsledky, které ukázaly, že současná jazyková realita není úplně jednoznačná. Závěry DeMellovy studie zobrazuje následující tabulka.

Tabulka č. 9: **Frekvence paradigmat *hablara* a *hablase* ve vybraných městech**

<i>MĚSTO</i>	<i>-RA</i>	<i>-SE</i>
BOGOTA	408 (98%)	9 (2%)
BUENOS AIRES	393 (94%)	4 (6%)

CARACAS	511 (94%)	32 (6%)
HAVANA	227 (96%)	9 (4%)
LIMA	165 (99.4%)	1 (0.6%)
MADRID	188 (84%)	36 (16%)
CIUDAD DE MÉXICO	362 (98%)	9 (2%)
SAN JUAN	249 (80%)	61 (20%)
SANTIAGO	299 (96%)	13 (4%)
SEVILLA	110 (87%)	16 (13%)
CELKEM	2912 (93%)	210 (7%)

Převzato z: -Ra vs. -Se Subjunctive: A New Look at an Old Topic (DeMello, 1993, s. 236)

V tabulce je dobře vidět, že forma na –ra jednoznačně výrazně převažuje nad formou na –se, a to jak ve Španělsku tak v Latinské Americe, zároveň je však z tohoto přehledu také zřejmé, že forma na –se ještě úplně nevymizela z latinskoamerické kultivované mluvené španělštiny, i když v Limě, Bogotě a Ciudad de México je její výskyt skutečně až extrémně nízký (mezi 0,6 a 2%). Poněkud překvapivá se může zdát skutečnost, že nejvyšší frekvence výskytu formy na –se nebyla zaznamenána ve Španělsku, jak by se dalo očekávat, ale v portorickém San Juanu (celých 20%), až za ním se nachází Madrid se 16% a Sevilla se 13%. Z výzkumu tedy také vyplynulo, že frekvence výskytu formy na –se je ve evropské mluvené španělštině mnohem nižší, než se původně předpokládalo (průměrně 15%).

Podobnou studii přibližně o 15 let po DeMellovi vypracoval Rojo, který porovnával frekvenci výskytu forem na –ra a –se ve všech latinskoamerických zemích a ve Španělsku, za použití údajů z jazykového korpusu CREA (tj. mluvené i psané španělštiny současně). Výsledky Rojova zkoumání ukazuje následující tabulka.

Tabulka č. 10: **Frekvence paradigmat *hablara* a *hablase* v Latinské Americe a Španělsku**

Země	-ra (%)	-se (%)
Argentina	84,15	15,85

Bolívie	93,60	6,40
Čile	90,67	9,33
Dominikánská rep.	93,30	6,70
Ekvádor	90,28	9,72
El Salvador	93,48	6,52
Guatemala	92,22	7,78
Honduras	86,43	13,57
Kolumbie	95,10	4,90
Kostarika	92,67	7,33
Kuba	87,16	13,84
Mexiko	84,39	15,61
Nikaragua	92,59	7,41
Panama	93,44	6,56
Paraguay	82,81	17,19
Peru	87,70	12,30
Portoriko	84,09	15,91
Španělsko	79,46	20,54
Uruguay	91,70	8,30
Venezuela	89,86	10,14
Celkový průměr	83,09	16,91

Převzato z: Sobre codificación y explotación de corpus textuales (Rojo, 2010, s. 37)

V Rojově tabulce vidíme, že frekvence formy na –se se v americké španělštině v převážné většině zemí pohybuje pod hranicí 10%, kterou přesahuje jen Portoriko, Paraguay, Mexiko, Kuba, Honduras a Argentina. Nemůžeme tedy říci, že by forma na –se prakticky vymizela z americké španělštiny. Nejvyšší četnost formy na –se má pak jednoznačně Španělsko (20,5%).

Porovnáme-li výsledky DeMellova a Rojova pozorování, zjistíme, že Rojo uvádí o poznání vyšší celkový výskyt formy na –se (průměrně celkem téměř 17% oproti DeMellovým 7%). Tento rozdíl je však s největší pravděpodobností způsoben tím, že DeMellova analýza nezahrnuje psanou španělštinu, ve které je obecně výskyt formy na –se vyšší. Dále vidíme, že závěry obou těchto lingvistů se rozcházejí především v případě Argentiny, kde se podle DeMella forma na –se používá jen v 6% případech, zatímco podle Roja je to ve více než 15%. Podle Roja se forma na –se nejvíce používá ve Španělsku (20,5%), podle DeMella v portorickém San Juanu (20%). Naopak oba se pak shodují na tom, že v Kolumbii je výskyt formy na –se nejnižší ze všech zemí (Rojo uvádí 4,9%, DeMello dokonce pouhých 0,6%).

5.3 Sociální rozdíly

Asratiánová (2007, s. 30) studovala i roli sociálních rozdílů ve frekvenci použití forem *hablara* a *hablase* ve venezuelském Caracasu a došla k závěru, že forma *na –se* je častěji používána mezi příslušníky střední (9%) a nižší střední (6%) socioekonomické třídy, zatímco vyšší třída ji používá pouze ve 3% případů. Tuto zajímavost autorka vysvětluje tím, že nižší třídy se snaží napodobit třídy vyšší, které mají za vzor a jejichž jazyk považují za prestižní, ale ve své snaze se jim přiblížit je nakonec v použití formy *na –se* překonají. Za zmínku také stojí skutečnost, že nižší třída tvary *na –se* v Caracasu používá poměrně málo (3%), jakoby zcela rezignovala na možnost přiblížit se třídě vyšší.

Jiménezová (2011, s. 46) se ve svém sociolingvistickém výzkumu mezi obyvateli kolumbijské Monteríi zabývala rolí, jakou hraje vzdělání rodilých mluvčích v momentě volby mezi formou *na –ra* a *na –se* v minulých podmínkových souvětích po spojení *si*, a zjistila, že frekvence formy *na –se* s vyšší mírou vzdělání zdatně roste. Konkrétní údaje, ke kterým dospěla Jiménezová, zobrazuje

tabulka níže. V další podkapitole jsme se pokusili ověřit platnost tohoto tvrzení vlastní analýzou korpusového materiálu.

Tabulka č. 11: Vliv vzdělání na frekvenci forem na –ra a –se (a formu –ría)

	-ra (%)	-se (%)	-ría (%)
Studium v délce 0-5 let	70,8	8,8	20,4
Studium v délce 10-12 let	58,8	25,9	15,3
Vysokoškolské vzdělání	56,9	31,9	11,1

Převzato z: Uso de formas verbales subjuntivas en –ra y –se en el habla de Montería (Jiménezová, 2011, s. 43)

Vidíme, nejenže s vyšším vzděláním roste frekvence formy na –se, ale zároveň klesá výskyt paradigmatu *hablaría* ve vedlejší větě podmínkových souvětí, který není v souladu s platnou gramatickou normou.

Autorka dále studovala i vliv pohlaví mluvčích na četnost forem na –ra a –se (a –ría). Ukázalo se, že muži v Monterii používají formu na –se více než ženy (28%) oproti mužům (17%), kondicionál pak používají obě pohlaví v podobné míře - v 15% a 16% případů (2011, s. 44).

Co se týče věku, v Monterii nejvíce formu na –se používají osoby starší 56 let (30%), kdežto frekvence výskytu formy na –ría se s věkem prakticky nemění (kolísá mezi 13 a 17%) (Jiménezová, 2011, s. 45).

K naprosto opačným závěrům však došel Valeš (2006), když prováděl socio-lingvistický výzkum mezi obyvateli andaluské Granady. Ukázalo se totiž, že v Granadě paradigma *hablase* nejvíce používá první (mladší) generace mluvčích (22%), zatímco nejméně generace třetí (jen 1,3%). Podle Valeše skutečnost, že forma na –se je častější u mladší generace spolu s její (domnělou) vyšší prestiží, může mít v následujících desetiletích za následek obecné zvýšení četnosti formy na –se.

Tomuto předpokladu nasvědčují i závěry Asratiánové (2007, s. 21-22), jejíž studie ukázala, že ve španělštině mluvené v Caracasu mluvčí starší 60 let formu na –se nikdy nepoužívají, na rozdíl od mladších generací, které ji používají nejvíce,

byť stále jen v omezené míře (mluvčí ve věku 14-29 let ji použili v 5% případů, ve věku 30-45 pak v 8%).

5.4 Naše frekvenční analýza regionálních a lingvistických rozdílů

Následující tabulky ukazují poměr výskytu paradigm *hablara* a *hablase* dvacítky statisticky nejpoužívanějších španělských sloves, podle knihy *A Frequency Dictionary of Spanish* od britského lingvisty Marka Daviese, která vychází z údajů v jazykovém korpusu *Corpus del español*. V korpusu CREA jsme analyzovali výskyt forem na *-ra* a *-se* těchto nejfrekventovanějších sloves, přičemž jsme použili gramatický tvar, který je shodný pro 1. a 3. osobu jednotného čísla, tedy tvar *hablara* a *hablase*. Korpus CREA je sice jednoznačně největší ze současných španělských korpusů, nicméně neumožňuje zadávání sofistikovanějších jazykových dotazů. Z tohoto důvodu jsme z těchto dvou desítek sloves museli vyloučit sloveso *ser*, které nejen že má v konjunktivu imperfekta shodný tvar se slovesem *ir*, takže by výskyt jeho tvarů na *-ra* a *-se* byl neúměrně vysoký v porovnání s ostatními slovesy, ale navíc tvar *fuera* se zároveň vyskytuje i jako příslovce. Vzhledem k tomu, že korpus CREA neumožňuje rozlišovat mezi jednotlivými

slovními druhy, by se nepochybně výrazně zvýšil poměru výskytu obou forem ve prospěch formy na –ra.

Dále jsme z našeho šetření vyřadili i sloveso ‚haber‘, protože paradigmata *hubiera* a *hubiese* fungují i jako pomocné sloveso, což by náš výzkum také velice zkreslilo.

V tabulkách je pak tato dvacítká nejpoužívanějších španělských sloves řazena abecedně, nikoli podle míry jejich četnosti. Pro výpočty jsme použili data z korpusu CREA od Španělské královské akademie, první tabulka tedy ukazuje poměr výskytu obou těchto forem ve Španělsku, druhá pak souhrnně v zemích Latinské Ameriky, na základě různých druhů textů i transkripcí mluvených projevů od roku 1975 do roku 2004.

Analýzou dat z jazykového korpusu CREA jsme ověřovali platnost obecně uváděného tvrzení, že paradigma *hablase* se obecně používá ve větší míře ve Španělsku než v Latinské Americe. Náš výzkum tento předpoklad potvrdil: ve Španělsku byla forma na –se použita průměrně v 18% případů, v Latinské Americe průměrně pouze v 10%, ovšem na druhou stranu tento rozdíl není nikterak zásadní (pouhých 8%).

Z našeho šetření je dále patrné, že tvary *debiese* a *quisiese* mají nejnižší míru výskytu, jejich použití je tedy jak ve Španělsku, tak v Latinské Americe spíše výjimečné (pod hranici 5% v obou případech), výrazně tedy převažují varianty *debiera* a *quisiera*. Z naší analýzy však již bohužel není zřejmé, z jakých důvodů jsou tvary na –se u těchto sloves tak neobvyklé, pravděpodobně se jedná jednoduše o společnou osobní preferenci mluvčích.

Dále považujeme za důležité zdůraznit skutečnost, že ve Španělsku i v Latinské Americe se relativně často shodně používá tvar *encontrase* (ve Španělsku v 34% případech, v Latinské Americe pak v 17%) a tvar *tratase* (33% a 19%). Náš výzkum naznačuje, že frekvence formy na –se je zpravidla mírně vyšší u pravidelných sloves zakončených na –ar (kromě výše zmíněných sloves je to zjevné i u sloves jako *hablar*, *llevar*, *llegar* či *dejar*). Naopak slovesa, která mají nejmenší četnost výskytu formy na –se, jsou obvykle nepravidelná slovesa zakončená na –er, jako je *deber*, *tener* nebo *hacer*). Tento závěr vyplývá z údajů ve všech čtyřech tabulkách naší analýzy, ovšem uvědomujeme si, že na to, abychom tento předpoklad dokázali potvrdit, by bylo třeba provést detailnější a rozsáhlejší studii.

Některé prameny (mimo jiné na příklad Asratiánová) uvádějí, že frekvence výskytu forem na –se je obecně vyšší, je-li dané sloveso použité v záporu, tedy že spojení ‚no hablase‘ má vyšší relativní frekvenci než ‚hablase‘. Ve třetí tabulce jsme tedy v korpusu CREA studovali pravdivost této domněnky, a to ve Španělsku i v Latinské Americe společně, nicméně rozdíl ve frekvenci byl minimální. Jestliže z našich prvních dvou tabulek vyplývá, že četnost tvaru *hablase* ve Španělsku i v Latinské Americe dohromady činí v průměru 14%, četnost negovaného spojení *no hablase* je pak průměrně 15% a představuje tedy zvýšení o pouhé 1%, což je podle našeho názoru prakticky zanedbatelný rozdíl.

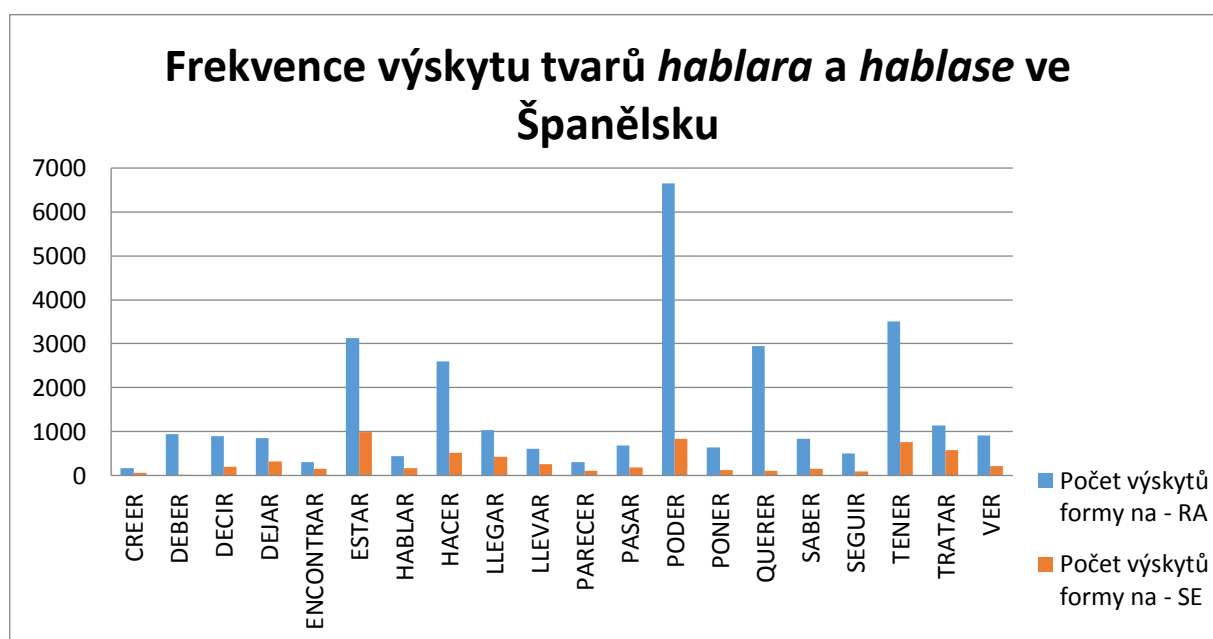
Dále relativně často různé jazykové studie (např. Asratiánová a Jiménezová) zmiňují skutečnost, že výskyt paradigmatu *hablase* je mírně vyšší také v podmínkových souvětích nereálných v přítomnosti, a sice v protazi po spojce *SI*. Čtvrtá tabulka ukazuje výsledky našeho zkoumání frekvence spojení *si hablase* vůči *si hablara*. Pro tento výzkum jsme nepoužili jazykový korpus CREA, neboť zadáme-li v něm vyhledávání frekvence tvarů ‚*si hablara*‘, vyhledají se současně i varianty obsahující ‚*como si hablara*‘, jejichž frekvenci jsme studovat nechtěli. Z tohoto důvodu jsme využili oproti CREA poněkud menší (téměř 63 milionů slov), zato však lematizovaný paralelní korpus InterCorp, v němž lze zadávat sofistikovanější dotazy. Pracovali jsme jen s jeho jednojazyčnou (tj. španělskou) částí, v níž jsme eliminovali spojení s ‚*como*‘. Všechny konkrétní příklady výskytů bylo však ještě nutné zvlášť projít jeden po druhém, neboť jsme chtěli studovat skutečně pouze protaze podmínkových souvětí (a nikoli spojení jako např. *igual que si hablara*, *por si hablara*, apod.).

Jak ukazuje naše čtvrtá tabulka, v průměru byla forma na –se v těchto typech vět použita celkem ve 21% případů, což je skutečně poněkud vyšší údaj, vezmeme-li v úvahu, že korpus InterCorp zahrnuje jak kastilštinu, tak latinskoamerickou španělštinu, v níž je, jak jsme již viděli, výskyt paradigmatu *hablase* obecně nižší (podle naší studie 10%). Na základě údajů z našich prvních dvou tabulek vidíme, že forma na –se se ve Španělsku a v Latinské Americe používá průměrně ve 14% případů, nehledě na typ vět, kdežto ve vedlejší větě podmínkových souvětí ve Španělsku a Latinské Americe zároveň je toto číslo o celých 7% vyšší, což můžeme považovat za signifikantní nárůst.

Nicméně je také třeba vzít v úvahu skutečnost, že jádro korpusu InterCorp představují především publicistické články a texty právního či administrativního

charakteru, které jsou dále doplněny o beletristické texty, a že tento korpus nepracuje s mluvenou španělštinou. Ukázali jsme, že frekvence paradigmatu *hablase* je obecně vyšší v psaných odborných a uměleckých textech, takže je možné, že vyšší frekvence tvaru na -se v naší studii je způsobena právě složením daného korpusu a typem obsažených textů.

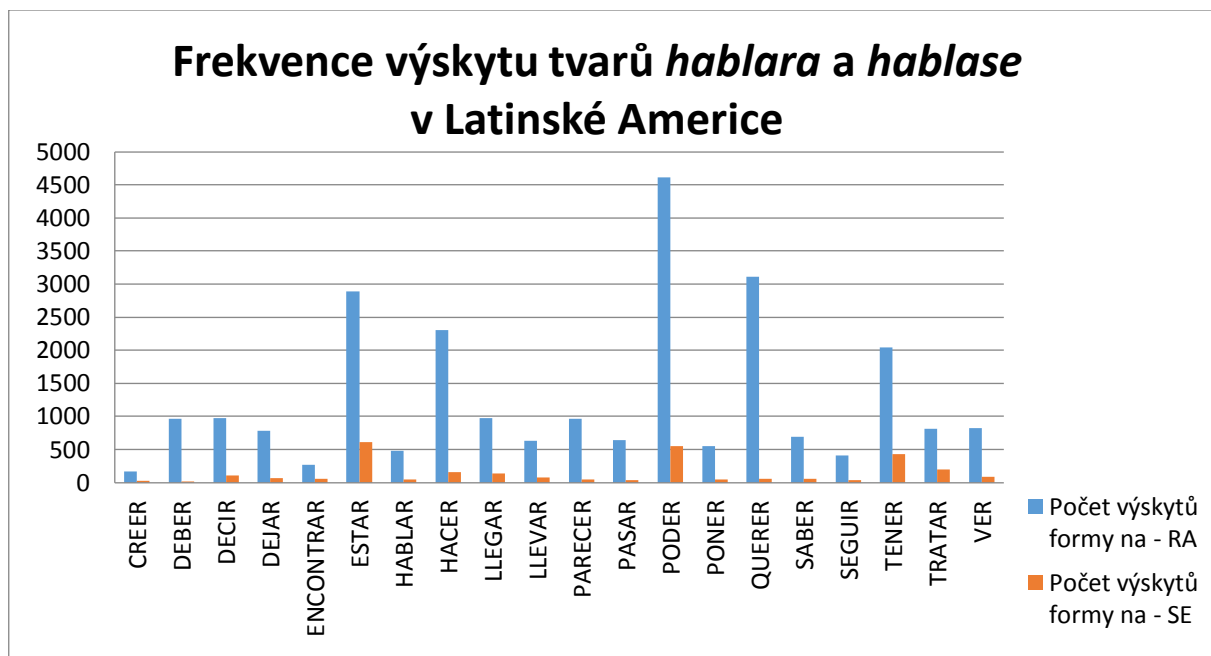
Přestože výsledky našeho zkoumání nasvědčují tomu, že frekvence výskytu paradigmatu *hablase* skutečně mírně roste v protazi hypotetických podmínkových souvětí přítomných, uvědomujeme si, že jsme neměli k dispozici dostatečné množství lematizovaného korpusového materiálu, abychom tento závěr mohli považovat za definitivní a mohli se s ním zcela ztotožnit.

Tabulka č. 12: Frekvence výskytu tvarů *hablara* a *hablase* ve Španělsku

Infinitiv	Počet výskytů	Počet výskytů	-RA (%)	-SE (%)
-----------	---------------	---------------	---------	---------

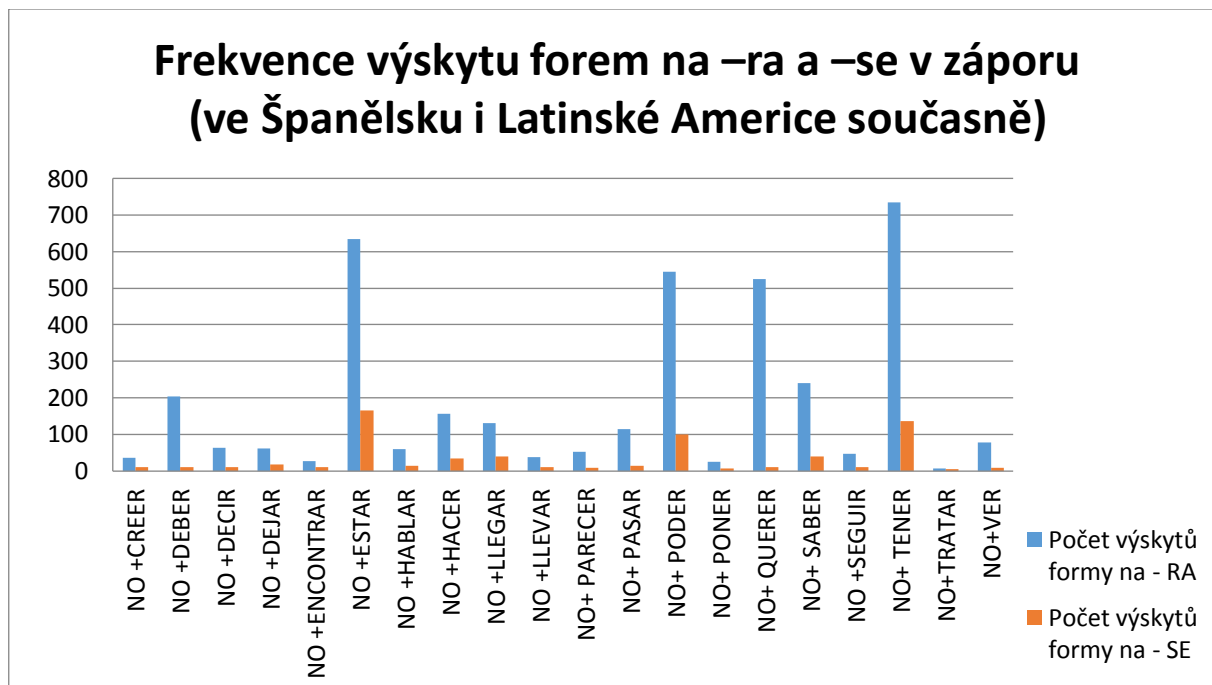
	formy na -RA	formy na -SE		
CREER	166	67	71%	29%
DEBER	937	13	99%	1%
DECIR	903	204	86%	14%
DEJAR	850	321	81%	19%
ENCONTRAR	305	157	66%	34%
ESTAR	3122	986	79%	21%
HABLAR	448	171	72%	28%
HACER	2605	519	88%	12%
LLEGAR	1033	421	78%	22%
LLEVAR	606	255	79%	21%
PARECER	298	112	89%	11%
PASAR	678	182	86%	14%
PODER	6645	832	89%	11%
PONER	638	128	87%	13%
QUERER	2948	108	97%	3%
SABER	842	159	88%	12%
SEGUIR	509	92	85%	15%
TENER	3501	762	82%	18%
TRATAR	1147	573	67%	33%
VER	916	212	81%	19%
Celkem	29097	6274	82%	18%

Tabulka č. 13: Frekvence výskytu tvarů *hablara* a *hablase* v Latinské Americe

Infinitiv	Počet výskytů	Počet výskytů	-RA (%)	-SE (%)
-----------	---------------	---------------	---------	---------

	formy na -RA	formy na -SE		
CREER	166	22	88%	12%
DEBER	962	15	98%	2%
DECIR	976	110	90%	10%
DEJAR	778	69	92%	8%
ENCONTRAR	268	57	83%	17%
ESTAR	2893	613	83%	17%
HABLAR	480	50	91%	9%
HACER	2309	161	94%	6%
LLEGAR	972	141	87%	13%
LLEVAR	636	74	90%	10%
PARECER	966	43	96%	4%
PASAR	638	38	94%	6%
PODER	4612	546	89%	11%
PONER	548	49	92%	8%
QUERER	3116	57	98%	2%
SABER	692	55	93%	7%
SEGUIR	408	36	92%	8%
TENER	2043	427	83%	17%
TRATAR	816	193	81%	19%
VER	821	86	91%	9%
Celkem	25100	2842	90%	10%

Tabulka č. 14: Frekvence výskytu forem na –ra a –se v záporu (ve Španělsku i Latinské Americe současně)

Infinitiv	Počet výskytů	Počet výskytů	-RA (%)	-SE (%)
-----------	---------------	---------------	---------	---------

	formy na -RA	formy na -SE		
NO +CREER	35	10	78%	22%
NO +DEBER	203	10	95%	5%
NO +DECIR	64	10	87%	13%
NO +DEJAR	62	18	78%	22%
NO +ENCONTRAR	27	10	73%	27%
NO +ESTAR	634	165	79%	21%
NO +HABLAR	59	13	82%	18%
NO +HACER	156	34	82%	18%
NO +LLEGAR	130	39	77%	23%
NO +LLEVAR	37	10	79%	21%
NO+ PARECER	52	8	87%	13%
NO+ PASAR	114	14	89%	11%
NO+ PODER	546	99	85%	15%
NO+ PONER	24	6	80%	20%
NO+ QUERER	525	11	98%	2%
NO+ SABER	241	39	86%	14%
NO +SEGUIR	47	10	83%	17%
NO+ TENER	735	136	85%	15%
NO+TRATAR	6	4	60%	40%
NO+VER	78	8	91%	9%
Celkem	3775	654	85%	15%

Tabulka č. 15: Frekvence výskytu forem na –ra a –se v podmínkovém souvětí nereálném po spojce SI (ve Španělsku i Latinské Americe současně)

Infinitiv	Počet výskytů	Počet výskytů	-RA (%)	-SE (%)
-----------	---------------	---------------	---------	---------

	formy na -RA	formy na -SE		
SI +CREER	2	0	100%	0%
SI +DEBER	1	3	25%	75%
SI +DECIR	6	3	67%	33%
SI+DEJAR	6	4	60%	40%
SI+ENCONTRAR	1	0	100%	0%
SI +ESTAR	43	12	78%	22%
SI +HABLAR	2	0	100%	0%
SI +HACER	8	1	89%	11%
SI +LLEGAR	10	2	83%	17%
SI +LLEVAR	3	0	100%	0%
SI+ PARECER	0	0	0%	0%
SI+ PASAR	2	1	67%	33%
SI+ PODER	46	13	78%	22%
SI+ PONER	3	0	100%	0%
SI+ QUERER	24	3	89%	11%
SI+ SABER	28	2	93%	7%
SI+SEGUIR	2	1	67%	33%
SI+ TENER	68	22	76%	24%
SI+TRATAR	2	0	100%	0%
SI+VER	5	1	83%	17%
Celkem	262	68	79%	21%

6. Závěr

Cílem této magisterské diplomové práce bylo komplexně zmapovat problematiku slovesných paradigmat *hablara* a *hablase* v současné španělštině, přičemž bylo třeba rozlišovat výrazovou formu (paradigma) od jejích skutečných modotemporálních významů.

V podvědomí velkého počtu studentů stejně jako učitelů španělštiny a dokonce i některých rodilých mluvčích bývá často zakořeněno, že se jedná o dvě mezi sebou libovolně zaměnitelné formy subjunktivu imperfekta, a celá řada gramatik španělštiny a především pak didakticky orientovaných publikací tak tuto záležitost skutečně prezentuje. Nicméně v naší práci bylo zdůrazněno, že obě tyto slovesné formy jsou z historických důvodů mezi sebou volně zaměnitelné pouze v těch kontextech, ve kterých plní subjunktivní funkci, a že tvar *hablara* má mnohem širší využití než *hablase*. Tvar na *-ra* na rozdíl od tvaru na *-se* lze v souladu s aktuální jazykovou normou dále použít ve významu předminulého času indikativu (přestože se toto použití obecně v gramatikách nedoporučuje), dále pak

namísto kondicionálu u modálních sloves *querer, deber a poder* a zároveň i v apodozi podmínkových souvětí nereálných v přítomnosti.

Ve druhé kapitole věnované historickému vývoji těchto forem jsme ukázali, že paradigma *hablase* pochází z latinského subjunktivu plusquamperfekta (*hablavissem*), zatímco *hablara* má svůj původ v latinském plusquamperfektu indikativu (*hablaveram*). Ve starokastilštině se až do poloviny 13. století vyskytoval tvar na *-ra* s tímto indikativním významem plusquamperfekta (případně jednoduchého perfekta), alternoval tedy s opisným minulým časem (*había hablado*) a préteritem indefinidem (*hablé*). Je možné, že právě tato skutečnost, že forma na *-ra* bojovala o svou existenci hned se dvěma odlišnými časy, uspíšila její přechod z kategorie indikativu do subjunktivu. Nicméně tato změna slovesného modu, k níž postupně docházelo již od druhé poloviny 13. století, bývá nejčastěji vysvětlována přechodem tvaru *hablara* z apodoze podmínkových souvětí do protaze, kde nabyl onen subjunktivní význam, který dnes má. Ve 14. století se tvar *hablara* používal přibližně ve stejné míře s významem indikativu i subjunktivu, ovšem v dalším století použití ve funkci plusquamperfekta indikativu postupně sláblo, až z jazyka v 17. století prakticky vymizelo. Přibližně o dvě století později však toto indikativní použití formy na *-ra* obnovili romantičtí spisovatelé a v omezené míře se vyskytuje dodnes, byť je považováno za archaické a obecně se nedoporučuje. Za vyloženeš nesprávné pak bývá pocíťováno použití formy na *-ra* ve významu jakéhokoli jiného minulého (popř. předpřítomného) času indikativu (*he hablado, hablaba* či *hablé*), neboť neexistují historické důvody, jež by toto užití ospravedlňovaly.

U popisu zásad užití subjunktivu jsme zvolili systematický převážně deskriptivně-didaktický přístup a poukázali jsme na nejčastější mýty z učebnic a gramatik španělštiny, jako na příklad, že po pravděpodobnostních výrazech jako *tal vez* či *quizás* nutně následuje subjunktiv, že se paradigmata *hablara* a *hablase* nepoužívají, stojí-li sloveso věty hlavní v přítomném čase, nebo že jsou ve Španělsku běžnější tvary na *-se* apod.). Ukázali jsme, že paradigmata *hablara* a *hablase* jsou v souladu s normou mnohdy zaměnitelná paradigmatem *hable, haya hablado* či *hablaría*, a že v některých případech je lze dokonce nahradit i některým indikativním slovesným tvarem. Také jsme zdůraznili, že subjunktivní tvary nejsou jasně časově ohraničeny jako jejich indikativní protějšky, a že přestože paradigmata *hablara* či *hablase* mají nejčastěji význam minulý, ale vyskytují se zároveň i ve významu přítomném či budoucím.

Zaměřili jsme se i na časté odchylky od normy, především pak na užití kondicionálu ve vedlejší větě podmínkového souvětí nereálného v přítomnosti, které bylo zatím zdokumentované v Kolumbii, Argentině, na Kanárských ostrovech i na území severního Španělska, je ovšem možné, že další výzkumy by potvrdily jeho výskyt i v jiných oblastech.

Přestože mezi oběma paradigmaty není v subjektivním významu žádný významový rozdíl, existují mezi nimi nepochybně rozdíly stylové, sociální a regionální, jimiž jsme se zabývali ve druhé polovině naší práce.

Studie Roja a DeMella jednoznačně potvrdily skutečnost, že forma na –se je používaná ve větší míře ve Španělsku než v zemích Latinské Ameriky, byť je frekvence jejího výskytu oproti formě na –ra relativně nízká (průměrně mezi 7% (De Mello) a 17% (Rojo)). Mezi země, ve kterých podle Roja míra frekvence paradigmatu *hablase* přesáhla hranici 15%, patří Španělsko, Mexiko, Paraguay, Argentina a Portoriko.

Co se týče stylových a sociálních rozdílů, ukázali jsme, že forma na –se se nejvíce používá jak v umělecké tak v odborné literatuře a v publicistice, naopak výrazně méně se vyskytuje ve spontánních projevech nebo v časopisech, v nichž obecně bývá kladen menší důraz na stylistickou úroveň. Jestliže výskyt formy na –se převažuje v psaných projevech nad mluvenými, znamená to, že je uživateli jazyka vnímána jako knižní a tudíž normativní a prestižní, a proto je obecně spojována s vyšší úrovní vzdělání stejně jako s vyšším sociálním postavením mluvčích.

Několik na sobě nezávislých studií potvrdilo, že frekvence formy na –se s vyšší mírou vzdělání zdatelně roste. Pokud jde o věk, nedošli jsme k jednoznačnému závěru, neboť máme k dispozici naprosto protichůdné údaje: podle výzkumu Asratiánové a Valeše paradigma *hablase* používá spíše mladší generace mluvčích, zatímco na základě pozorování Jiménezové ji používají nejvíce mluvčí nad 56 let. Stejně tak u otázky, jestli se míra četnosti formy na –se liší s pohlavím, se nám nepodařilo dospět k žádnému konkrétnímu závěru, neboť lingvistické výzkumy se v tomto ohledu taktéž rozcházejí. Bylo by tedy zapotřebí provést novou jazykovou analýzu, aby tyto otázky mohly být uspokojivě zodpovězeny.

Na základě naší vlastní frekvenční analýzy dat z jazykového korpusu CREA a InterCorp jsme zjistili, že se v současnosti paradigma *hablase* používá průměrně

v 18% případů ve Španělsku a 10% v Latinské Americe, rozdíl v jejich frekvenci tedy není až tak zásadní.

Náš výzkum dále naznačil, že četnost výskytu formy na *-se* je ve Španělsku i v Latinské Americe zpravidla mírně vyšší u pravidelných sloves zakončených na *-ar* (jako jsou *hablar, encontrar, tratar, llevar, llegar* či *dejar*). Naopak slovesa, která mají nejmenší četnost výskytu formy na *-se*, jsou obvykle slovesa zakončená na *-er*, jako je *deber, tener* nebo *hacer*. Nicméně abychom se s tímto předpokladem mohli ztotožnit, i v tomto případě je třeba provést detailnější a obsáhlejší analýzu korpusových dat.

Dále jsme naší analýzou ověřovali platnost domněnky, že četnost výskytu formy na *-se* je obecně mírně vyšší, je-li dané sloveso použité v záporu, tedy že relativní frekvence ‚no hablase‘ je vyšší než ‚hablase‘. Náš výzkum tuto hypotézu však nepotvrdil, neboť bylo prokázáno navýšení průměrně o pouhé 1%, což je zanedbatelný rozdíl.

V poslední části jsme se zaměřili na to, v jakém poměru se vyskytují paradigmata *hablara* a *hablase* ve vedlejší větě podmínkových souvětí nereálných v přítomnosti, jelikož některé studie naznačují, že frekvence tvaru na *-se* je v těchto typech vět mírně vyšší. Na základě analýzy dat z lematizovaného jazykového korpusu InterCorp se ukázalo navýšení relativní frekvence tohoto tvaru ve Španělsku a v Latinské Americe současně v poměru o 7%. Nicméně ani tento závěr nemůžeme považovat za definitivně platný, neboť je třeba vzít v úvahu, že jsme vycházeli z jiného korpusu (složeného z odlišných druhů textů) než u předchozích třech studií. I v tomto případě bychom tedy doporučovali závěry našeho šetření přezkoumat, na příklad v nově spuštěném lematizovaném korpusu Španělské královské akademie CORPES XXI (*Corpus del español del siglo XXI*).

Domníváme se, že tato práce přinesla řadu zajímavých závěrů, a přestože na některé otázky nedokázala uspokojivě odpovědět, naznačila směr, kterým se mohou ubírat další obdobně orientované jazykové studie.

